

<https://ssoss.ui.ac.ir/?lang=en>

Strategic Research on Social Problems

E-ISSN: 3041-8623

Vol. 15(2), 99-126

Received: 25.05.2025 Accepted: 05.11.2025

Research Paper

Identification of Factors Influencing Iranian Students' Emigration: A Meta-Synthesis Study

Mohammad Khosravi Tanak *

Ph.D. candidate of Curriculum Planning, Faculty of Educational Sciences and Psychology, University of Birjand, Birjand, Iran
mohamadkhosravitanak@birjand.ac.ir

Ali Seyfi

Ph.D. candidate in Educational Management, Department of Educational Management, University of Tehran, Tehran, Iran
ali.seyfi@ut.ac.ir

Mohammad Yari Rudbarsara

Master of Educational Management, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran
mohammadyari539@gmail.com

Introduction

Human capital is a critical driver of national growth and a shortage of skilled individuals can significantly impede progress in developing countries. As a developing nation with a large, young, and educated populace, Iran faces a serious challenge in the emigration of its university students and graduates. In recent decades, the number of Iranians studying abroad has risen substantially. This trend is driven by domestic "push" factors—such as limited career prospects, inadequate academic infrastructure, and socio-political constraints—as well as external "pull" factors, including superior education, research opportunities, and higher living standards abroad. This phenomenon reflects not only individual aspirations for advancement, but also profound structural weaknesses within Iran's higher education and labor systems. Consequently, this study sought to identify and synthesize the primary factors influencing the migration of Iranian students by systematically reviewing existing literature, thereby providing insights to inform more effective national policies.

Materials & Methods

This study employed a qualitative meta-synthesis design to systematically integrate findings from prior research on Iranian student migration. Adhering to the 7-step methodology established by Sandelowski and Barroso (2007), the process comprised: (1) formulating the research question; (2) conducting a systematic literature review; (3) identifying and selecting relevant literature; (4) extracting data; (5) analyzing and synthesizing the findings; (6) evaluating the quality of the included studies; and (7) presenting the integrated results. The approach emphasized both integrative and interpretative dimensions, combining convergent evidence from diverse sources while also interpreting the data to elucidate underlying causal relationships and contextual meanings.

Discussion of Results & Conclusion

The synthesis of findings revealed a complex, multi-layered network of drivers behind Iranian students' migration decisions, which could be organized into 7 overarching categories: educational, research, cultural, social, economic, political, and individual factors. Educational Factors: A primary driver was the perceived disparity in educational quality between Iranian and international universities. This encompassed curriculum currency, access to advanced technologies, international accreditation, and alignment with global academic standards. The opportunity to study under renowned scholars, engage in cutting-edge programs, and obtain a degree with greater global currency was a powerful motivator closely linked to enhanced career prospects. Research Factors: Significant deficiencies in Iran's research infrastructure—including limited funding, bureaucratic

*Corresponding author

Khosravi Tanak, M., Seyfi, A., & Yari Rudbarsara, M. (2026). Identification of factors influencing Iranian students' emigration: A meta-synthesis study. *Strategic Research on Social Problems*, 15(2), 99-126. <https://doi.org/10.22108/srsp.2025.145421.2122>

3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2025.145421.2122>

impediments, and a lack of international collaboration—were identified as major deterrents. Conversely, the availability of well-equipped laboratories, extensive open-access databases, and robust research funding in host countries acted as a compelling pull. Cultural and Social Factors: The appeal of cultural openness, social freedoms, and perceived meritocratic academic environments abroad was frequently cited. Many students expressed frustration with domestic social constraints, systemic inequalities, and a lack of transparency in academic and professional advancement. Consequently, migration was often framed not just as an educational pursuit, but as a quest for a lifestyle within a more liberal and equitable society. Economic Factors: Economic insecurity, high graduate unemployment, and inadequate financial incentives within Iran strongly propelled migration intentions. The prospect of higher income, stable employment, and superior living standards abroad served as a key counter-incentive. This economic calculus was often intertwined with perceived limitations on professional growth and entrepreneurial opportunity at home. Political Factors: Restricted academic freedom, political volatility, and government regulations on research and expression were identified as crucial push elements. The comparative political stability, institutional transparency, and supportive immigration policies of destination countries significantly enhanced their attractiveness. Individual Factors: Personal characteristics—including age, gender, marital status, and prior international exposure—were found

to mediate the influence of broader structural factors. Specifically, younger, unmarried, and more globally-oriented students exhibited a stronger propensity to migrate.

The synthesis confirmed that student migration was not a single-cause phenomenon but rather the outcome of intertwined structural and individual dynamics. It reflected a fundamental tension between national limitations and global opportunities within higher education and labor markets. From a policy perspective, addressing this challenge requires a comprehensive, multi-sectoral approach. Key initiatives should focus on:

- Strengthening the quality and international standing of domestic universities;
- Increasing investment in research and innovation;
- Enhancing the alignment between academic curricula and labor market demands;
- Fostering merit-based systems in academia and employment;
- Promoting return migration through robust reintegration programs and academic networks.

Ultimately, the strategic goal should not be to restrict mobility, but to transform it into a circular flow of talent—thereby converting a potential "brain drain" into a dynamic process of "brain circulation" and knowledge exchange that benefits both individuals and the nation.

Keywords: Migration, Abroad, Students, Meta-Synthesis, Causes of Migration; Higher Education.

پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی
سال پانزدهم، شماره پیاپی (۵۳)، شماره دوم، ۱۴۰۵، ص ۹۹-۱۲۶
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۰۴ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۴

مقاله پژوهشی

شناسایی عوامل مؤثر بر مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور مطالعه‌ای به روش فراترکیب

محمد خسروی طناک* ، دانشجوی دکتری برنامه‌ریزی درسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه بیرجند، ایران

mohamadkhosravitanak@birjand.ac.ir

علی سیفی، دانشجوی دکتری رشته مدیریت آموزشی، گروه مدیریت آموزشی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

ali.seyfi@ut.ac.ir

محمد یاری رودبارسرا، کارشناسی ارشد مدیریت آموزشی، دانشکده علوم تربیتی، روان‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

mohammadyari539@gmail.com

چکیده

در سال‌های اخیر روند مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور روبه افزایش بوده است؛ به گونه‌ای که این پدیده به یکی از دغدغه‌های اصلی نظام آموزش عالی و برنامه‌ریزی نیروی انسانی کشور تبدیل شده است. هدف پژوهش حاضر بررسی عوامل مؤثر بر مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور است. رویکرد پژوهش حاضر کیفی و روش آن سنتزپژوهی است. جامعه پژوهش کلیه مقالاتی است (۹۳ مقاله) که از سال ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۳ درباره مهاجرت به خارج از کشور در پایگاه‌های تخصصی و علمی داخل کشور ارائه شده‌اند. نمونه پژوهش ۲۸ مقاله است که این تعداد براساس پایش موضوعی، اشباع نظری داده‌ها و به صورت هدفمند انتخاب شده‌اند. با تجزیه و تحلیل داده‌ها، عوامل مؤثر بر مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور در ۷ عامل و ۳۰ مقوله طبقه‌بندی شدند؛ از جمله: عوامل آموزشی (بالا بودن استانداردهای آموزشی، اساتید مجرب و متخصص، دسترسی به امکانات آموزشی باکیفیت و امنیت تحصیلی)، عوامل پژوهشی (اعتبارات و تسهیلات پژوهشی، حمایت معنوی از پژوهشگران، و امکانات و زیرساخت‌های پژوهشی)، عوامل فرهنگی (ساختارهای فرهنگی، سبک زندگی، احترام به ارزش‌ها و نگرش‌ها، بارزش تلقی شدن فعالیت‌های علمی و قانون‌مداری)، عوامل اجتماعی (آزادی‌های مدنی، شأن و منزلت اجتماعی، و عدالت‌های اجتماعی)، عوامل اقتصادی (امید به زندگی، امکانات مادی، درآمد زیاد و امنیت شغلی)، عوامل سیاسی (ساختار قانونی منظم و شفاف، ثبات سیاسی، آزادی بیان، شایسته‌سالاری، عدم تأثیر سیاست بر محیط علمی، و ارتباط و تعامل با سایر ملل) و عوامل فردی (وضعیت تأهل، تعلقات خانوادگی، تعلقات دینی، جنسیت و سابقه سفر به خارج از کشور). نتایج نشان داد که مهاجرت دانشجویان ایرانی منحصر به یک عامل نیست و نیاز به توجه به ابعاد و جوانب مختلف مهاجرت وجود دارد.

واژه‌های کلیدی: مهاجرت، خارج از کشور، دانشجویان، سنتزپژوهی، علل مهاجرت.

*نویسنده مسئول

خسروی طناک، محمد، سیفی، علی و یاری رودبارسرا، محمد. (۱۴۰۵). شناسایی عوامل مؤثر بر مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور مطالعه ای به روش سنتزپژوهی. پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی، ۱۵(۲)، ۹۹-۱۲۶. <https://doi.org/10.22108/srsp.2025.145421.2122>

3041-8623/ © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

<https://doi.org/10.22108/srsp.2025.145421.2122>

مقدمه

سرمایه‌های انسانی از اصلی‌ترین عوامل رشد و توسعه کشورهای هستند و کمبود این سرمایه‌ها در کشورهای درحال توسعه، فرایند رشد و توسعه را به تأخیر می‌اندازد. نیروی انسانی تحصیل‌کرده به‌عنوان مهم‌ترین عامل رشد اقتصادی و توسعه کشورهای مطرح می‌شود. تا جایی که بانک جهانی ۶۴ درصد از رشد اقتصادی کشورها را مربوط به سرمایه‌های انسانی می‌داند (World Bank Report, 2021). این در حالی است که امروزه در بسیاری از کشورهای درحال توسعه، تعداد و شدت عوامل دافعه، نیروهای انسانی تحصیل‌کرده دانشگاهی را به اندیشه مهاجرت به خارج از کشور انداخته است. با مهاجرت افراد تحصیل‌کرده دانشگاهی به خارج از کشور، نه‌تنها کشورهای مبدأ با تنگنای نیروی انسانی متخصص، ماهر و کارآمد روبه‌رو می‌شوند، بلکه وابستگی آن‌ها به کشورهای صنعتی نیز هر روز افزون‌تر می‌شود و این امر برای کشورهای مقصد سود و برای کشورهای مبدأ زیان‌های هنگفتی را به همراه دارد. جذب هر فرد تحصیل‌کرده در مقطع کارشناسی ارشد یا دکتری از کشورهای درحال توسعه، حدود یک میلیون دلار برای کشورهای صنعتی سود دارد؛ بر این اساس ملاحظه می‌شود که کشورهای جهان سوم با داشتن ۸۰ درصد جمعیت جهان، تنها ۲۰ درصد درآمد و ۱ درصد ظرفیت علمی جهان را دارند. ایران، به‌عنوان کشوری درحال توسعه با جمعیتی جوان که بخش درخور توجهی از آن را دانشجویان و فارغ‌التحصیلان دانشگاهی تشکیل می‌دهند، با چالش‌هایی در زمینه رسیدگی به امور حرفه‌ای متخصصان مواجه است. یکی از این چالش‌ها، مهاجرت بخشی از این نیروهای متخصص به خارج از کشور به‌منظور بهبود شرایط تحصیلی و شغلی است که در سال‌های اخیر به افزایش خروج تحصیل‌کردگان علمی منجر شده است (ملک‌پور افشار و همکاران، ۱۴۰۱: ۸۱)

طبق آخرین آمارها، در سطح جهانی، رتبه مهاجرفرستی ایران براساس جمعیت ایرانیان ساکن خارج از کشور در سال ۲۰۲۰ میلادی ۵۴ و رتبه دانشجویفرستی ایران از رتبه ۲۲ در

سال ۲۰۱۰ به رتبه ۱۷ در سال ۲۰۲۰ تغییر یافته است. تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور نیز به‌مرور و هم‌راستا با افزایش کل جمعیت دانشجویان کشور و نیز افزایش جمعیت دانشجویان بین‌المللی در جهان، روند صعودی داشته و از ۱۹ هزار دانشجو در سال ۲۰۰۳ میلادی به ۶۶ هزار دانشجو در سال ۲۰۲۰ میلادی رسیده است. براساس داده‌های ملی، کشورهای کانادا، آلمان، آمریکا، ترکیه و ایتالیا به ترتیب پنج مقصد اصلی دانشجویان ایرانی در دنیا هستند. تعداد دانشجویان ایرانی در ایالات متحده آمریکا طی یک دهه گذشته با افزایشی تقریباً ۶۵ درصدی همراه بوده و از ۵ هزار و ۶۲۶ دانشجو در سال ۲۰۱۱-۲۰۱۰ به ۹ هزار و ۲۹۵ دانشجو در سال ۲۰۲۲-۲۰۲۱ افزایش یافته است (درگاه آمار مهاجرتی ایران، ۱۴۰۱). با توجه به اهمیت موضوع مهاجرت نخبگان و پیامدهای منفی ناشی از آن برای توسعه کشور، سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان ملی در سال‌های اخیر تلاش کرده‌اند با تدوین و اجرای راهکارهایی مؤثر، روند مهاجرت نیروی انسانی متخصص را کنترل و کاهش دهند؛ در این راستا، می‌توان به مصوبه جلسه ۵۱۹ شورای عالی انقلاب فرهنگی (تاریخ ۲۷ خرداد ۱۳۸۲) اشاره کرد که شامل سه محور اصلی است: سیاست‌های کاهش مهاجرت نخبگان و متخصصان، سیاست‌های بازگشت آنان به کشور و سیاست‌های بهره‌گیری از ظرفیت‌های علمی و تخصصی نخبگان ایرانی خارج از کشور. به دنبال تداوم روند مهاجرت نخبگان، مجموعه‌ای از سیاست‌گذاری‌ها در سطوح مختلف به اجرا درآمده است. در بُعد اقتصادی، تأکید بر سیاست‌گذاری داده‌محور در حوزه مهاجرت نخبگان، توسعه اقتصاد دانش‌بنیان با هدف ایجاد فرصت‌های شغلی برای نیروهای متخصص در داخل کشور و فراهم‌سازی بستر بازگشت فارغ‌التحصیلان و متخصصان ایرانی خارج از کشور از جمله اقدامات اساسی محسوب می‌شود. در این زمینه، طرح همکاری با متخصصان و دانشمندان ایرانی غیرمقیم نیز به‌عنوان یکی از برنامه‌های کلیدی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری دنبال شده است؛ افزون بر آن، ارائه

بشری تبدیل شده است؛ با این حال، پیچیدگی این پدیده به معنای فقدان نظم و الگو نیست، بلکه نشان‌دهنده آن است که مهاجرت از اجزای متعددی تشکیل شده که به صورت پیوسته و در تعامل با یکدیگر قرار دارند و در مجموع، پدیده‌ای چندلایه و پویای اجتماعی را شکل می‌دهند (De Haas, 2021؛ Carling & Collin, 2018). پیچیدگی مهاجرت به معنای هرج و مرج یا فقدان الگو نیست؛ بلکه نشان‌دهنده این واقعیت است که این پدیده از اجزای متعدد و درهم‌تنیده‌ای تشکیل شده است که در تعامل مداوم با یکدیگر، چشم‌اندازی پویا و تاریخی از حرکت انسان‌ها در فضاهای جغرافیایی و اجتماعی ایجاد می‌کنند. در بین این جابه‌جایی‌ها، مهاجرت دانشجویان جایگاه ویژه‌ای دارد؛ زیرا نه تنها بر خانواده‌ها و جوامع محلی تأثیر می‌گذارد، بلکه بر ظرفیت‌های توسعه ملی، انتقال دانش و رقابت‌پذیری کشورها در عرصه جهانی تأثیر مستقیم دارد. هرچند در سال‌های گذشته موضوع مهاجرت توجه محققان را به خود جلب کرده است، با توجه به تحولات پرشتاب سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در سطح ملی و جهانی، و همچنین تغییر در الگوهای تمایل به مهاجرت در میان نسل جدید دانشجویان، رصد، تحلیل و شناخت عمیق‌تر از عوامل مؤثر بر این پدیده و پایش مستمر آن همچنان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر محسوب می‌شود. با توجه به اهمیت موضوع، مطالعه حاضر در پی پاسخ به این پرسش است که چه عواملی بر مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور مؤثرند. پاسخ به این پرسش نه تنها به درک غنی‌تری از پدیده مهاجرت دانشجویی کمک می‌کند، بلکه می‌تواند زمینه‌ساز سیاست‌گذاری‌های آگاهانه‌ای باشد که از اتلاف سرمایه‌های انسانی جلوگیری کند و امکان بازگشت یا حتی جلوگیری از خروج نخبگان را فراهم آورد.

پیشینه پژوهش

در زمینه مهاجرت و عوامل مؤثر آن مطالعات مختلفی انجام شده است که در ادامه به برخی از جدیدترین آنها اشاره می‌شود. اسمعیلی و محمودیان (۱۴۰۳) عوامل مؤثر بر مهاجرت نخبگان علمی را در کشور ایران بررسی و شناسایی

تسهیلات ویژه به برگزیدگان نهایی المپیادها و تلاش برای ایفای نقش مؤثرتر ایران در بازار بین‌المللی تحرک دانشجویان، از دیگر محورهای سیاست‌گذاری کشور در این حوزه به شمار می‌رود. همچنین، جمهوری اسلامی ایران در راستای مقابله با مهاجرت نخبگان علمی از طریق مشوق‌ها و حمایت‌های بازگشت در پی جذب دوباره نیروهای متخصص ایرانی بوده است. براساس گزارش معاونت علمی و فناوری ریاست جمهوری نرخ بازگشت متخصصان ایرانی از سال ۲۰۱۵ تا ۲۰۲۰ روندی صعودی داشته و از حدود ۱۰۰ نفر در سال ۲۰۱۵ به بیش از ۱۵۰۰ نفر در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است. در ادامه این روند، در سال ۱۳۹۹ نیز معاونت علمی و فناوری اعلام کرد که ایرانیان نخبه غیرمقیم از هشت خدمت حمایتی برخوردار خواهند شد؛ این خدمات شامل بسته‌های تشویقی و تسهیلاتی است که با هدف افزایش انگیزه و فراهم‌سازی زمینه بهره‌مندی از دانش و تجربیات نخبگان خارج از کشور طراحی شده است (ملکشاهی و همکاران، ۱۴۰۰). مهاجرت به‌خودی‌خود پدیده‌ای نوین به شمار نمی‌رود (Scholten et al., 2022) و از ابتدای تاریخ بشر همواره بخشی از زندگی انسان‌ها بوده است (شریفی و زارع شاه‌آبادی، ۱۳۹۷؛ Duru, 2021). این پدیده که در ابتدا با هدف بقا و دوری از خطرات شکل گرفت، به تدریج در جهت بهبود کیفیت زندگی و رفاه اقتصادی تکامل یافته است. امروزه مهاجرت یکی از مسائل اجتماعی مهم در جهان محسوب می‌شود که هم متأثر از فرایند جهانی‌شدن قرار دارد و هم به آن دامن می‌زند (Dundar & Kenyon, 2020)؛ افزون بر این، مهاجرت به‌طور تنگاتنگی با فرایندهای پیچیده اجتماعی در ارتباط است (Tagliacozzo et al., 2024) و متأثر از تغییرات مستمر در حوزه‌های سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی قرار می‌گیرد (نوبهار و قربانی، ۱۴۰۰). این تغییرات در جوامع توسعه‌یافته و در حال توسعه مشهود است و امروزه کمتر جامعه‌ای را می‌توان یافت که تحرک جمعیتی در آن رخ ندهد؛ در نتیجه، با توجه به شدت جابه‌جایی‌های جمعیتی در مناطق مختلف و پیامدهای آن، مهاجرت به یکی از مسائل چندبعدی و پیچیده در جوامع

کردند. نتایج نشان داد که پنج زیرشاخص جهانی شدن، گسترش اینترنت و وسایل ارتباط جمعی، ساختارهای فرهنگی و اجتماعی کشور، ویژگی‌های فردی و خانوادگی مهاجرین و جذابیت‌های زندگی مدرن از مهم‌ترین عوامل مهاجرت نخبگان علمی محسوب می‌شود. چم آسمانی و همکاران (۱۴۰۳) علل مهاجرت نخبگان دانشگاهی را از منظر کارکردهای آموزش عالی در ایران واکاوی کردند. براساس نتایج در کنار عوامل اقتصادی، سیاسی و اجتماعی نیز یکی از مهم‌ترین عوامل دافعه که به مهاجرت نخبگان دانشگاهی در کشورهای در حال توسعه از جمله ایران منجر می‌شود، دستیابی به آموزش عالی با کیفیت از ابعاد گوناگون است. روزبهرانی و همکاران (۱۴۰۱) در دانشجویان و دانش‌آموختگان علوم ورزشی به این نتیجه رسیدند که بین عوامل مختلف فشار، بیشترین تأثیر مربوط به عوامل آموزشی و پژوهشی است و عوامل سیاسی در مرتبه دوم قرار دارد. حیدری سورشجانی و فلاحتی (۱۴۰۰) در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه کاشان، محیط کالبدی، رفاه و تأمین اجتماعی بهتر، رضایت شغلی، آزادی در ابراز عقیده، اعتبارات و تسهیلات پژوهشی و زیرساخت‌های ارتباطی کشورهای مقصد را از عوامل مهاجرت دانستند. بزرگزاد و همکاران (۱۳۹۸) به مطالعه نگرش نخبگان به عوامل اجتماعی، اقتصادی و علمی - پژوهشی در مبدأ و مقصد و تأثیر آن بر گرایش آنها به مهاجرت خارج از کشور پرداختند. یافته‌ها گویای آن بود که عوامل اجتماعی در مبدأ و عوامل علمی، اجتماعی و مداخله‌گر در مقصد بر گرایش نخبگان به مهاجرت خارج از کشور مؤثر بوده است. ودادهیر و اشراقی (۱۳۹۸) در مطالعه‌ای کیفی گرایش به مهاجرت به خارج را در جامعه پزشکی ایران بررسی کردند. یافته‌ها نشان داد که گرایش به مهاجرت در دو طبقه اصلی دافعه‌های مبدأ و جاذبه‌های مقصد قرار گرفت. دافعه‌های مبدأ با پنج زیرمقوله عوامل اقتصادی - شغلی، عوامل فرهنگی - اجتماعی، عوامل

سیاسی - مذهبی، عوامل آموزشی و تحصیلی و عوامل شخصی بوده است؛ افزون بر این، جاذبه‌های مقصد با پنج زیرمقوله قانونمندی و روابط، احساس امنیت، امکانات رفاهی و مادی، فرصت‌های آموزشی و فرصت‌های شغلی شناسایی شد. در خارج از ایران، کاراتاس^۱ (۲۰۲۳) در بررسی پدیده مهاجرت در ترکیه به این نتیجه رسید که افراد عمدتاً به دنبال بهبود استانداردهای زندگی خود در ابعاد اقتصادی، آموزشی، سلامت و امنیت هستند. نغیا^۲ (۲۰۱۹) نشان داد که در میان عوامل جذب، توسعه شغلی در سطح بین‌المللی، ارتقای مهارت‌های زبانی، و کسب تجربه بین‌المللی بیشترین تأثیر را بر تصمیم دانشجویان ویتنامی برای ادامه تحصیل در خارج از کشور داشته است. کاتانو^۳ و همکاران (۲۰۱۹) در پژوهش خود بیان کردند که جست‌وجوی فرصت‌های شغلی و علمی بهتر و همچنین مسئله بیکاری، از عوامل اصلی مهاجرت فارغ‌التحصیلان ایتالیایی محسوب می‌شود. پلوپانو^۴ و همکاران (۲۰۱۸) نیز در میان دانشجویان رومانیایی به این نتیجه رسیدند که انگیزه‌های مرتبط با دستیابی به یک محیط کاری مبتنی بر شایسته‌سالاری و برخورداری از آزادی فردی، از عوامل کلیدی در تصمیم آن‌ها برای مهاجرت پس از فارغ‌التحصیلی است. کاولیاک و سویریدنکو^۵ (۲۰۱۷) چالش فرار مغزها را در حوزه آموزش عالی اوکراین از دو منظر بررسی کرده‌اند: (۱) در چارچوب روند جهانی‌سازی و (۲) در چشم‌انداز تناقضات اجتماعی - فرهنگی پسااستعماری. میهی رامیرز و کامپیکیت^۶ (۲۰۱۴) نیز مهاجرت را از دیدگاه دانشجویان اروپایی بررسی کرده‌اند. تجزیه و تحلیل داده‌های این پژوهش نشان داد که بین‌المللی شدن از مهم‌ترین ویژگی‌های جهان کنونی و از عوامل تأثیرگذار بر مهاجرت دانشجویان است.

مرور مطالعات گذشته نشان می‌دهد که نخست، پژوهش‌های متعددی به شناسایی عوامل مؤثر بر مهاجرت نخبگان، دانشجویان و گروه‌های دانشگاهی پرداخته‌اند، اما

⁴ Plopanu

⁵ Kyvliuk & Svyrydenko

⁶ Mihi-Ramirez & Kumpikaite

¹ Karatas

² Nghia

³ Cattaneo

جوامع است. مهاجرت پدیده‌ای پیچیده و دارای ماهیت چندوجهی است؛ اما در تعریفی جامع از این مفهوم مهاجرت را می‌توان پاسخی به توزیع نابرابر فرصت‌ها در مکان و زمان مقتضی و جابه‌جایی با هدف بهبود وضعیت پیشین قلمداد کرد. این پدیده به نوبه خود منافع و مشکلاتی را نیز برای مهاجر ایجاد می‌کند و پیامدهایی از نظر اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و جمعیتی برای مبدأ و مقصد در پی دارد (اکبری خنجی، ۱۳۸۲: ۹۵). در تبیین مهاجرت، به دلیل ماهیت چندوجهی و چندرشته‌ای بودن موضوع (صادقی و ولدوند، ۱۳۹۴)، در گذر زمان درباره مهاجرت نظرات و دیدگاه‌های مختلف ارائه شده است که در ادامه به عمده‌ترین آنها اشاره می‌شود.

مبانی نظری

نظریه نئوکلاسیک که به‌عنوان یکی از نظریات خوش‌بینانه در حوزه مهاجرت شناخته می‌شود، شناخته‌شده‌ترین پارادایم کارکردگرایی در این زمینه است (میرترابی و خاوری‌نژاد، ۱۳۹۳). این نظریه که توسط تودارو^۲ (1967) و هریس و تودارو^۳ (1970) در سطوح خرد و کلان ارائه شد، مهاجرت را تابع تفاوت‌های جغرافیایی در عرضه و تقاضای نیروی کار می‌داند. تفاوت‌های دستمزد، کارگران را به مهاجرت از مناطق کم‌دستمزد با نیروی کار مازاد به مناطق با دستمزد بیشتر و نیروی کار کمتر ترغیب می‌کند (Castles et al., 2014). گیدنز و ساتن (۱۳۹۵) چهار الگوی مهاجرت و تحرک جمعیت پس از سال ۱۹۴۵ را معرفی کرده‌اند: مدل «کلاسیک» در کشورهای آمریکا، کانادا و استرالیا، مدل «استعماری» در کشورهای فرانسه و انگلستان، مدل «کارگران مهمان» در کشورهایی مانند آلمان، سوئیس و بلژیک و مدل «مهاجرت غیرقانونی». این جامعه‌شناسان به نوعی دیگر از مهاجرت به نام «آوارگی» (جابه‌جایی اجباری انسان‌ها به دلیل حوادث تلخ یا خشونت) نیز اشاره کرده‌اند (گیدنز و ساتن، ۱۳۹۵: ۲۴۰-۲۲۸). نظریه نظام جهانی والرشتاین^۴ (1974) بیان می‌کند که نظام سرمایه‌داری برای انباشت سرمایه به منابع کشورهای پیرامونی نیاز دارد که

بیشتر این مطالعات به بررسی یک بُعد خاص از پدیده مهاجرت (عوامل اقتصادی، اجتماعی یا سیاسی) بسنده کرده‌اند و از تحلیل جامع و میان‌رشته‌ای میان عوامل مختلف غافل مانده‌اند. دوم آنکه در بیشتر تحقیقات پیشین از روش‌های کمی یا پیمایشی استفاده شده و کمتر تلاش شده است تا از رهگذر ترکیب و تلفیق یافته‌های پژوهش‌های متعدد به درکی عمیق‌تر و فراگیرتر از سازوکارهای مؤثر بر مهاجرت دانشجویان دست یابند. در این میان، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از رویکرد فراترکیب کیفی و مرور نظام‌مند مطالعات انجام‌شده در بازه زمانی ۱۳۹۲ تا ۱۴۰۳، تلاش دارد تصویری جامع و تلفیقی از عوامل مؤثر بر مهاجرت دانشجویان ایرانی ارائه دهد. این پژوهش با یکپارچه‌سازی یافته‌های پراکنده در تلاش است عوامل مؤثر بر مهاجرت دانشجویان را با نگاه کل‌نگر، ترکیبی و نظام‌مند در قالب چارچوب تحلیلی منسجم بازنمایی کند.

مرور نظری

تعریف مفاهیم

مهاجرت به‌عنوان پدیده‌ای قدیمی با تاریخ بشر همراه بوده و از دوران پیش از تاریخ، انسان‌ها سرزمین خود را برای دستیابی به شرایط بهتر زندگی ترک می‌کردند. در واژه‌نامه حقوق مهاجرت بین‌الملل (2011)، مهاجرت در دو جنبه تعریف شده است: نخست، فرایند ترک یک منطقه با هدف اقامت دائم در منطقه‌ای دیگر و دوم، اقدام فردی برای نقل مکان به کشور دیگری با هدف زندگی و اقامت. در این زمینه، اورتلی مهاجرت را به تغییر دائمی یا نیمه‌دائمی محل سکونت بدون محدودیت در مسافت و با ویژگی‌های اختیاری یا اجباری تعریف کرده است (Karaduman & Çoban, 2019). همچنین، برانا^۱ (2006) مهاجرت را عبور از مرزهای سیاسی کشورها و تغییر محل اقامت به مدت بیش از یک سال می‌داند (Branna, 2006 جوادزاده، ۱۳۹۴: ۹۶). این تعاریف به‌طور کلی نشان‌دهنده پیچیدگی‌های مختلف مهاجرت و تأثیر آن بر زندگی افراد و

³ Harris & Todaro

⁴ Wallerstein

¹ Branna

² Todaro

این فرایند موجب جذب منابع این کشورها به کشورهای مرکزی می‌شود. مهاجرت نیز بخشی از این فرایند انباشت سرمایه است. عدم تعادل در انباشت سرمایه، درجه توسعه، تراکم فناوری و سرمایه انسانی در کشور میزبان را به همراه دارد (مقدس و شرفی، ۱۳۸۸). براساس نظریه سیستم جهانی والرشتاین (1974)، مهاجرت نتیجه طبیعی اختلالات و نابسامانی‌هایی است که در فرایند توسعه سرمایه‌داری اجتناب‌ناپذیر است (Massey et al., 1993). نظریه شبکه مهاجرت، مهاجرت را به عنوان فرایند انتشار می‌داند که در آن شبکه‌های مهاجرت باعث کاهش هزینه‌های جابه‌جایی و افزایش احتمال مهاجرت می‌شوند. لبلانگ و پیترز^۱ (2022) شبکه‌های مهاجرت را به عنوان پایه و اساس جهانی شدن و جزء ضروری نظم اقتصادی بین‌المللی لیبرال می‌دانند و بر اهمیت آن در حمایت از جهانی شدن در کشورهای در حال توسعه تأکید دارند. مدل‌های فشار - کشش، عوامل اقتصادی، محیطی و جمعیتی را شناسایی می‌کنند که افراد را از مکان‌های مبدأ بیرون کرده و به مکان‌های مقصد جذب می‌کنند. عوامل فشار معمولاً شامل رشد و تراکم جمعیت، کمبود فرصت‌های اقتصادی و سرکوب سیاسی است؛ در حالی که عوامل کشش عمدتاً شامل تقاضا برای نیروی کار، دسترسی به زمین، فرصت‌های اقتصادی و آزادی‌های سیاسی می‌شود. (Castles et al., 2014: 28) به گفته سیمپسون^۲ (2022)، خانواده‌ها زمانی تصمیم به مهاجرت می‌گیرند که ارزش خالص فعلی مهاجرت مثبت باشد؛ به عبارت دیگر، مزایای خالص مهاجرت بیشتر از هزینه‌های آن باشد. سیمپسون عوامل فشار و کشش را به دو بخش اقتصادی و غیراقتصادی تقسیم می‌کند. عوامل فشار اقتصادی شامل فقر، دستمزد کم، مالیات‌های زیاد، بیکاری زیاد و ازدیاد جمعیت است؛ در حالی که عوامل غیراقتصادی شامل تبعیض، خدمات بهداشتی ضعیف، جنگ، فساد، جرم، خدمت نظامی اجباری، تغییرات محیطی و قحطی است. وی عوامل کشش اقتصادی را شامل

تقاضا برای نیروی کار، دستمزد زیاد، مزایای رفاهی، سیستم‌های بهداشتی و آموزشی، رشد اقتصادی و هزینه کم زندگی می‌داند؛ در حالی که عوامل کشش غیراقتصادی شامل خانواده و دوستان، شبکه‌ها، آزادی‌ها، حقوق مالکیت، قانون و نظم، امکانات رفاهی، و فرهنگ و زبان است (Simpson, 2022). منتقدان نظریه فشار - کشش آن را ساده‌انگارانه می‌دانند و بر این باورند که مهاجرت جهانی نتیجه تعامل پیچیده‌ای از فرایندهای خرد و کلان است. عوامل کلان شامل مسائل سیاسی منطقه‌ای، تغییرات اقتصادی و قوانین مهاجرت است؛ در حالی که عوامل خرد شامل منابع، اطلاعات و شناخت فرد مهاجر است (گیدنز و ساتن، ۱۳۹۵: ۲۳۸)؛ در همین راستا، دهاس (2021) معتقد است که مدل فشار - کشش مهاجرت را تنها از نگاه پوزیتیویستی و کارکردگرایانه بررسی می‌کند و از نظر گرفتن نقش ساختارهای اجتماعی ناتوان است. او الگویی پیشنهاد می‌کند که در آن تعامل عاملیت (آرزوها و توانایی‌ها) با ساختارهای کلان در شکل‌گیری مهاجرت دخیل است. مدل‌های جاذبه و دافعه که در اواخر قرن نوزدهم و بیستم مطرح شدند، به عواملی توجه می‌کنند که باعث دافعه انسان‌ها از منطقه مبدأ و جذب آنها به منطقه مقصد می‌شود. مدل والرشتاین، مدل اورت اس. لی^۳، نظریات زیمنپ^۴ و استافر^۵، و نظریه لاوری و راجز از جمله این مدل‌ها هستند (حاجی، ۱۳۸۵). پیور^۶ (1979) در نظریه بازار کار دوگانه بیان می‌کند که مهاجرت به وسیله عوامل فشار در کشورهای مبدأ (دستمزد کم یا بیکاری زیاد) ایجاد نمی‌شود، بلکه توسط عوامل کششی در کشورهای مقصد (نیاز اجتناب‌ناپذیر به کارگران خارجی) ایجاد می‌شود (Piore, 1979). نظریه سیستم مهاجرت بر پیوند متقابل بین مهاجرت و توسعه تأکید دارد. این نظریه برای توسعه چارچوبی نظری پیشنهاد شده است که مهاجرت را در منظر توسعه اجتماعی و اقتصادی گسترده‌تری بررسی می‌کند. علاوه بر توسعه اقتصادی، مهاجرت می‌تواند از توسعه اجتماعی نیز حمایت کند؛ برای مثال، وجوه ارسال شده

⁴ Zimop

⁵ Stauffer

⁶ Piore

¹ Leblang & Peters

² Simpson

³ Everett S. Lee

منابع، ارتباطات و ادراک فرصت‌ها) شکل می‌گیرد. در مجموع، می‌توان گفت که هیچ نظریه‌ای به‌تنهایی قادر به تبیین کامل پدیده چندبعدی مهاجرت نیست و فهم جامع آن مستلزم نگاهی تلفیقی است که عوامل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و فردی را هم‌زمان در نظر گیرد.

روش

پژوهش حاضر از نظر نحوه گردآوری اطلاعات، توصیفی و از نظر روش‌شناسی در زمره پژوهش‌های کیفی از نوع فراترکیب است. روش فراترکیب نوعی روش تحقیق است که برای تفسیر یا ایجاد نظریه با استفاده از یکپارچگی و مقایسه یافته‌های مختلف به کار می‌رود. به‌طور کلی، این روش دارای دو رویکرد اصلی است. رویکرد نخست که «یکپارچه‌کننده» نام دارد، بر گردآوری و ادغام مطالعات پیشین تأکید می‌کند. این رویکرد به شناسایی نقاط مشترک یافته‌های قبلی می‌پردازد و آن‌ها را بر پایه متغیرهایی با قابلیت اعتماد بالا یکپارچه می‌سازد؛ افزون بر این، این روش موجب دستیابی به نتایجی در زمینه روابط علی میان پدیده‌ها می‌شود و قابلیت تعمیم‌پذیری یافته‌ها را افزایش می‌دهد. رویکرد دوم که «ترکیب تفسیری» نام دارد، بر تأویل و تحلیل مطالعات گذشته تمرکز دارد. در این رویکرد، مقایسه و تفسیر یافته‌ها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است؛ زیرا با بهره‌گیری از نوعی استدلال استقرایی، پیش‌بینی می‌کند که در شرایط مشابه چه اتفاقی ممکن است رخ دهد. همچنین، این روش نحوه ارتباط و تعامل مقولات مختلف را با یکدیگر بررسی می‌کند (Walsh & Downe, 2005). به‌منظور تحقق این هدف از روش هفت مرحله‌ای ساندلوسکی و باروسو^۴ (2007) استفاده شد. این روش شامل هفت مرحله تنظیم سؤال، مرور سازمان‌دهی شده و منظم ادبیات، جست‌وجو و انتخاب اسناد مناسب، استخراج اطلاعات، تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته‌ها، کنترل کیفیت و ارائه یافته‌هاست که در ادامه به شرح نحوه اجرای آن پرداخته شده است.

به اعضای خانواده می‌تواند وضعیت اجتماعی و اقتصادی کشورهای فرستنده نیروی کار را بهبود بخشد (De Haas, 2010). مدل سرمایه‌گذاری انسانی و هزینه و فایده که ابتدا توسط شاستاد^۱ (1961) ارائه و سپس توسط داونز^۲ (1976) گسترش یافت، بیان می‌کند که مهاجرت یک تصمیم سرمایه‌گذاری است که فرد مهاجر هزینه‌ها و فولید مادی و غیرمادی آن را بررسی می‌کند و زمانی که فولید آن بیشتر از هزینه‌ها باشد، اقدام به مهاجرت می‌کند. براساس این نظریه، می‌توان انتظار داشت که افراد مسن در مقایسه با جوانان تمایل کمتری به مهاجرت داشته باشند (Davanzo, 1976; Shasstad, 1961) به نقل از عسگری و کمالی، (۱۳۸۹). به‌طور کلی، از جمع‌بندی این نظریه‌ها می‌توان نتیجه گرفت زمانی که مطلوبیت منطقه مقصد برای فرد بیشتر از منطقه مبدأ باشد، مهاجرت اتفاق می‌افتد و هریک از این نظریات به‌نحوی به این مطلوبیت پرداخته‌اند.

با مرور نظریه‌های مهاجرت می‌توان دریافت که هریک از آن‌ها از زاویه‌ای خاص به تبیین علل و سازوکارهای مهاجرت پرداخته‌اند. نظریه‌های اقتصادی نظیر نظریه نئوکلاسیک، نظریه بازار کار دوگانه و مدل هزینه - فایده، مهاجرت را عمدتاً نتیجه تفاوت در فرصت‌های اقتصادی و سطح دستمزد میان کشورها دانسته‌اند. این نظریه‌ها در تبیین انگیزه‌های مالی و معیشتی مهاجران مؤثرند؛ اما از درک جنبه‌های اجتماعی و فرهنگی مهاجرت غفلت کرده‌اند. درمقابل، نظریه‌های جامعه‌شناختی مانند نظریه نظام جهانی والرش‌تاین (1974)، نظریه سیستم مهاجرت ماسی^۳ (1993) و دیدگاه‌های ساختاری‌تر، مهاجرت را در پیوند با فرایندهای کلان توسعه، جهانی‌شدن و روابط نابرابر قدرت بین کشورها تحلیل کرده‌اند. این دیدگاه‌ها اگرچه زمینه‌ساز درک عمیق‌تری از روابط ساختاری هستند، گاه نقش عامل انسانی، تصمیم‌گیری فردی و انگیزه‌های شخصی را نادیده می‌گیرند. همچنین، نظریه‌هایی همچون مدل فشار - کشش و نظریه شبکه مهاجرت بر تعامل میان عوامل خرد و کلان تأکید دارند و نشان می‌دهند که تصمیم به مهاجرت در اثر ترکیب نیروهای ساختاری (مانند اقتصاد و سیاست) و شرایط فردی (مانند

³ Massey

⁴ Sandelowski & Barroso

¹ Shasstad

² Davanzo

مرحله اول: سؤالات پژوهش

پژوهش است که از شاخص‌هایی نظیر چه چیزی، چه جامعه‌ای، چه محدوده زمانی و چه روشی استفاده شده است. پرسش‌های پژوهش در این مرحله در جدول ۱ آمده است.

اولین مرحله فراترکیب طراحی سؤال درباره موضوع اصلی

جدول ۱- پرسش‌های مرحله اول پژوهش**Table 1- Questions of the first stage of research**

سؤالات	پاسخ‌ها
چه چیزی؟	عوامل مؤثر بر مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور
چه کسی؟ جامعه مورد مطالعه	مقالات به دست آمده از پایگاه داده و موتور جست‌وجوگر شامل نورمگز، مگیران، پایگاه مرکز اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی، بانک اطلاعات نشریات کشور
چه زمانی؟	بازه زمانی مطالعات داخلی (۱۴۰۳-۱۳۹۲)
چگونه؟	تجزیه و تحلیل داده‌ها با بررسی پژوهش‌ها و کدهای استخراج شده، تعیین مفاهیم، دسته‌بندی مفاهیم و مقوله جدید

مختلفی مانند عنوان، چکیده، محتوا و جزئیات مقالات انجام می‌شود. ابتدا، عنوان مقالات بررسی می‌شود و آن‌هایی که با پرسش‌ها و اهداف پژوهش همخوانی ندارد، حذف می‌شود. سپس، چکیده مقالات ارزیابی می‌شود و مقالات نامرتب از فرایند بررسی خارج می‌شود. پس از آن مقاله‌های باقی مانده براساس محتوا و کل متن بررسی و پژوهش‌های نامرتب با هدف کنار گذاشته می‌شود. جدول ۲ معیارهای پذیرش مقالات را گزارش می‌دهد.

مرحله دوم) مرور سازمان‌دهی شده و منظم ادبیات: جامعه پژوهش حاضر کلیه مدارک علمی - پژوهشی منتشر شده در پایگاه‌های اطلاعات ذکر شده با کلیدواژگان مهاجرت، دانشجویان، خارج از کشور، فرار مغزها جست‌وجو شد.

مرحله سوم) جست‌وجو و انتخاب اسناد مناسب: در این مرحله، پژوهشگر در هر بازبینی تعدادی از مقالات را به دلیل نامرتب بودن کنار می‌گذارد. فرایند بازبینی براساس پارامترهای

جدول ۲- معیارهای پذیرش یا رد مقالات**Table 2- Criteria for accepting or rejecting articles**

پذیرش	عدم پذیرش
پژوهش‌های منتشر شده به زبان فارسی و انگلیسی	غیر از فارسی و انگلیسی
پژوهش‌های منتشر شده بین سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۳	قبل از ۱۳۹۲
روش‌های کمی و کیفی گردآوری داده‌ها	-
مقاله‌های منتشر شده در نشریات معتبر علمی و پایان‌نامه‌های دانشگاهی	مقالات کنفرانسی و نامعتبر

همراه نتایج به دست آمده مشاهده می‌شود.

در نهایت تعداد مقالات باقی مانده وارد مرحله بعدی فراترکیب می‌شود. در شکل ۱ خلاصه‌ای از فرایند ارائه شده به

شکل ۱- جست و جو و انتخاب مقالات مناسب

Fig 1- Searching and selecting suitable articles

جدول ۳- فهرست اسناد انتخابی برای تحلیل

Table 3- List of documents selected for analysis

کد مقاله	پژوهشگران	سال انتشار	عنوان پژوهش	روش پژوهش
۱	اسمعیلی و محمودیان	۱۴۰۳	جهانی شدن و مهاجرت نخبگان: شناسایی و رتبه بندی عوامل مؤثر بر مهاجرت نخبگان ایرانی با رویکرد تحلیل سلسله مراتبی	کمی (پیمایشی)
۲	چم آسمانی و همکاران	۱۴۰۳	واکاوی علل مهاجرت نخبگان دانشگاهی از منظر کارکردهای آموزش عالی در ایران: مرور نظام مند (۱۴۰۱-۱۳۸۱)	کیفی (مرور نظام مند)
۳	سجادی	۱۴۰۳	علل و تبعات مهاجرت نخبگان	کیفی (مروری)
۴	صادقی جعفری و شینی میرزاده	۱۴۰۲	بررسی تمایل به مهاجرت از ایران و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه اصفهان)	کمی (پیمایشی)
۵	روزبهنی و همکاران	۱۴۰۱	تدوین مدل عوامل مؤثر بر مهاجرت دانشجویان و دانش آموختگان علوم ورزشی به خارج از کشور	کمی (پیمایشی)
۶	ملک پور افشار و همکاران	۱۴۰۱	ریشه ها و راهکارهای مسئله مهاجرت نخبگان در ایران	کیفی (مصاحبه)
۷	حسینی و همکاران	۱۴۰۰	تأثیر مؤلفه های اقتصادی و اجتماعی بر گرایش نخبگان فرهنگی در مهاجرت به کشورهای توسعه یافته	کمی (پیمایشی)
۸	حیدری سورشجانی و فلاحتی	۱۴۰۰	شناسایی عوامل مؤثر بر مهاجرت نخبگان با تأکید بر محیط کالبدی کشورهای مقصد	کمی (پیمایشی)
۹	بزرگزاد و همکاران	۱۳۹۹	نگرش نخبگان به عوامل اجتماعی، اقتصادی و علمی-پژوهشی در مبدأ و مقصد و تأثیر آن بر گرایش آنها به مهاجرت خارج از کشور	کیفی - کمی
۱۰	حسینی و همکاران	۱۳۹۹	عوامل مؤثر بر گرایش نخبگان فرهنگی به مهاجرت به کشورهای توسعه یافته	کمی (پیمایشی)
۱۱	شعبانی و همکاران	۱۳۹۹	بررسی عوامل پژوهشی در مهاجرت نخبگان در ایران طی سال های ۱۳۹۲-۱۳۶۸	کیفی (مروری)
۱۲	دیبا و همکاران	۱۳۹۹	تحلیل آینده پژوهانه مهاجرت معکوس نخبگان دانشگاهی	کیفی (مصاحبه)
۱۳	فیروزی سوره و همکاران	۱۳۹۹	تحلیل اجتماعی تمایل به مهاجرت دانشگاهیان: مطالعه موردی دانشجویان تحصیلات تکمیلی واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی تهران	کمی (پیمایشی)

کد مقاله	پژوهشگران	سال انتشار	عنوان پژوهش	روش پژوهش
۱۴	قمریان و همکاران	۱۳۹۸	بررسی پدیده مهاجرت از دیدگاه دانشجویان دولتی (شریف و علم و صنعت)	کمی (پیمایشی)
۱۵	جعفری و همکاران	۱۳۹۸	الگوی اکتشافی گرایش دانشجویان ایرانی به تحصیل و اشتغال در خارج از کشور	کیفی (مصاحبه)
۱۶	وداهیر و اشراقی	۱۳۹۸	گرایش به مهاجرت به خارج در جامعه پزشکی ایران: مطالعه‌ای کیفی	کیفی (مصاحبه)
۱۷	نیکویه و همکاران	۱۳۹۸	شناسایی و اولویت‌بندی عوامل چندزمینه‌ای مؤثر بر روند فرار مغزها (تحلیل و پیش‌نگری موج چهارم این پدیده در ایران: از ۱۳۹۰ تا اقی ۱۴۰۴)	کمی (دلفی)
۱۸	کیانی و همکاران	۱۳۹۷	مدل‌سازی ساختاری عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت دانشجویان نخبه از کشور (مطالعه موردی: دانشگاه سمنان)	کمی (مدل‌سازی)
۱۹	سهامی و فتحی	۱۳۹۷	عوامل اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر گرایش به مهاجرت دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز	کمی (پیمایشی)
۲۰	صادقی‌نژاد و مظلوم خراسانی	۱۳۹۷	نگرش نخبگان علمی به آینده شغلی در ایران و تأثیر آن بر تمایل به مهاجرت	کمی (پیمایشی)
۲۱	فروتن و شیخ	۱۳۹۶	بررسی گرایش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به مهاجرت بین‌المللی	کمی (پیمایشی)
۲۲	شهریاری‌پور و همکاران	۱۳۹۶	تأثیر جو دانشگاه و نظام ارزشی بر گرایش دانشجویان به مهاجرت از کشور (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه سمنان)	کمی (پیمایشی)
۲۳	رضوی الهاشم	۱۳۹۵	طراحی الگوی دوسویه مهاجرت نخبگان علمی (ضرورت پیشرفت در جاده‌ای دوطرفه)	کیفی (مرور نظام‌مند)
۲۴	جوادزاده	۱۳۹۴	علل اجتماعی مهاجرت نخبگان ایرانی به دانشگاه‌های آمریکا	کمی (پیمایشی)
۲۵	موسوی‌راد و قدسیان	۱۳۹۴	تحلیل مهاجرت نخبگان و تأثیر سیاست‌های بازدارنده با استفاده از پویایی‌های سیستم	کیفی
۲۶	توکل و عرفان‌منش	۱۳۹۳	فرا تحلیل کیفی مقالات علمی ناظر بر مسئله فرار مغزها در ایران	کیفی (فرا ترکیب)
۲۷	اسماعیل‌زاده و ذاکر صالحی	۱۳۹۳	بررسی مهاجرت نخبگان علمی در ایران	کیفی (مرور نظام‌مند)
۲۸	حکیم‌زاده و همکاران	۱۳۹۲	تأثیر عوامل آموزشی، اجتماعی و فرهنگی بر تمایل به مهاجرت از کشور در دانشجویان دانشگاه تهران	کمی (پیمایشی)

تفاسیر جدید درباره موضوع پژوهش است. برای تحلیل یافته‌ها، اطلاعات استخراج‌شده از مرحله قبل بررسی و تحلیل موضوعی شده و از طریق ادغام این یافته‌ها، امکان شناسایی روابط میان آن‌ها فراهم شد تا در راستای هدف اصلی پژوهش، قرار گیرند؛ بنابراین، در گام نخست و براساس هدف پژوهش، نکات کلیدی موجود در داده‌های متنی شناسایی و به آن‌ها کدهایی اختصاص داده شد. سپس، کدهای مرتبط با یکدیگر ادغام شد و در قالب زیرمؤلفه‌ها دسته‌بندی گردید. در مرحله بعد، داده‌ها تحلیل شد و زیرمؤلفه‌های شناسایی شده براساس

مرحله چهارم) استخراج اطلاعات: در این مرحله با مطالعه دقیق پژوهش‌های منتخب و مرور چندباره آن‌ها، مقولات استخراج شدند؛ به این منظور با بررسی هر پژوهش، مفاهیم مرتبط با علل مهاجرت دانشجویان به خارج از کشور تشخیص داده شده است و براساس کدگذاری مرتبه اول به آن عامل مؤثر یک کد اختصاص داده شد. گزارش مربوط به یافته‌های این بخش از پژوهش در جدول ۳ آمده است.

مرحله پنجم) تجزیه و تحلیل یافته‌های کیفی: هدف از سنتز پژوهی، خلاصه‌سازی، ترکیب، یکپارچه‌سازی و ارائه

دانشجویان به خارج از کشور که هرکدام علت‌های مختلفی را برای مهاجرت در نظر گرفته بودند، در این پژوهش با دیدگاه کل‌نگر و با استفاده از نتایج پژوهش‌های مختلف به روش تحلیل تم مؤلفه‌های مرتبط با هم به‌عنوان زیرمؤلفه تفکیک شدند و در طبقه خاص خود قرار گرفتند و الگوی جامعی از علل مهاجرت دانشجویان ایرانی به خارج از کشور به دست آمد. جدول ۴ نشان‌دهنده مؤلفه‌های اصلی، زیرمؤلفه‌ها و پژوهشگرانی است که به آن مؤلفه‌ها اشاره کرده‌اند.

یافته‌ها

در تحلیل داده‌های کیفی مستخرج از مقالات، ۷ عامل و ۳۰ مقوله استخراج شد که مقوله‌ها بنا بر ارتباط مفهومی و معنایی ذیل عوامل زیر دسته‌بندی شده‌اند. این موارد در جدول ۳ مشاهده می‌شود.

نزدیکی مفهومی گروه‌بندی گردید؛ به‌این‌ترتیب، پس از شناسایی زیرمؤلفه‌ها، مؤلفه‌های اصلی نیز تعیین شدند.

مرحله ششم) نظارت بر کیفیت و اعتبار پژوهش: برای

بررسی کیفیت داده‌ها از شاخص کاپا استفاده شد. این شاخص زمانی به کار می‌رود که دو ارزیاب، پاسخ‌ها را رتبه‌بندی کنند و هدف، ارزیابی میزان توافق بین آن‌ها باشد. مقدار شاخص کاپا بین صفر تا یک قرار دارد و هرچه این مقدار به عدد یک نزدیک‌تر باشد، نشان‌دهنده سطح بیشتری از توافق میان ارزیابان است. در این پژوهش، ضریب کاپای به‌دست‌آمده ۰.۷۹ بود که از حد قابل قبول برای توافق (۰.۶) بیشتر است؛ بنابراین، فرضیه استقلال کدهای استخراج‌شده رد می‌شود و این کدها از پایایی مناسبی برخوردار هستند.

مرحله هفتم) ارائه یافته‌های سنتزپژوهی: در این مرحله از

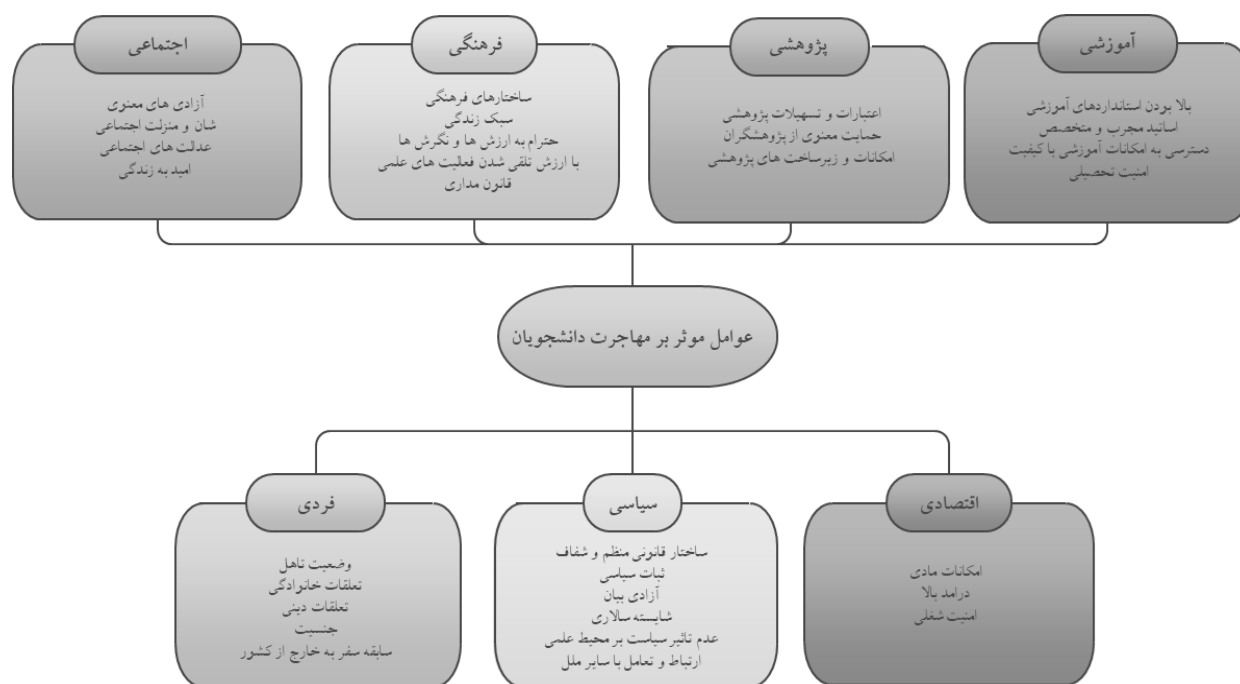
روش فراترکیب، یافته‌های حاصل از مراحل قبلی ارائه می‌شود. باتوجه‌به مطالعات گذشته در زمینه علل مهاجرت

جدول ۴- یافته‌های مستخرج از اسناد منتخب

Table 4- Findings extracted from selected documents

عوامل	مقوله‌ها	کد مقالات
آموزشی	بالابودن استانداردهای آموزشی	۲-۸-۱۶-۱۷-۲۲-۵
	اساتید مجرب و متخصص	۲۳-۲-۸-۱۶-۵
	دسترسی به امکانات آموزشی باکیفیت	۱۴-۲۷-۹-۱-۸-۱۵-۱۶-۱۷-۱۸-۲۸-۵
	امنیت تحصیلی	۵
	اعتبارات و تسهیلات پژوهشی	۸
پژوهشی	حمایت معنوی از پژوهشگران	۲۵-۲۳-۲-۵
	امکانات و زیرساخت‌های پژوهشی	۱۶-۲۶-۲-۱۴-۱۸-۲۸-۱۱
	ساختارهای فرهنگی	۱۸-۱
	سبک زندگی	۲۱-۱۸-۲۴-۱۰
فرهنگی	احترام به ارزش‌ها و نگرش‌ها	۱۹-۹-۲۴-۵
	بازرزش تلقی شدن فعالیت‌های علمی	۱۰-۱۹-۲۵-۲۳-۲۷-۶-۱-۸-۱۶-۵
	قانون‌مداری	۱۵-۱۴-۱۸-۱۳
	آزادی‌های مدنی	۱۰-۲۶-۶-۸-۱۵-۲۴-۵
	شأن و منزلت اجتماعی	۲۷-۱۳-۶-۱-۸-۵
اجتماعی	عدالت‌های اجتماعی	۱۷-۹-۱۰-۱۷-۲۶
	امید به زندگی	۱۹-۱۰-۲۷-۱۲-۱-۳-۸-۱۶-۵
	امکانات مادی	۲۵-۱۳-۲۱-۲۷-۱-۸-۱۳-۱۶-۵
اقتصادی	درآمد زیاد	۱۳-۸-۱۶-۱۹-۲۱-۱۰-۲۷-۲۶-۱۷-۹-۱-۳-۵

عوامل	مقوله‌ها	کد مقالات
تربیتی	امنیت شغلی	۱۷-۲۳-۲۵-۲۱-۱۳-۱۴-۱۰-۱۹-۲۷-۱۵-۱۲-۸-
	ساختار قانونی منظم و شفاف	۱۸-۲۶-۲۰-۹-۲-۱-۳
	ثبات سیاسی	۲۷-۱۳-۲۳-۹-۶-۱۲-۱۶-۲۴-۵
	آزادی بیان	۲۷-۱۷-۱۲-۱۳-۱۶-۱۷-۱۸-۵
	شایسته‌سالاری	۲۱-۲۷-۲-۸-۱۳-۱۶-۱۰
	عدم تأثیر سیاست بر محیط علمی	۱۷-۱۳-۲۵-۲۳-۲۷-۲۶-۶-۲-۸-۱۶-۵
	ارتباط و تعامل با سایر ملل	۲۳-۲۶-۵
	وضعیت تأهل	۲۵-۲۷-۹-۶-۱-۱۲-۱۵-۲۲-۵
	تعلقات خانوادگی	۲۴-۱۵
	تعلقات دینی	۱-۲۵-۱۵
فرهنگی	جنسیت	۲۲-۴
	سابقه سفر به خارج از کشور	۲۰-۱۲-۲۸-۲۷
		۲۰

شکل ۲- عوامل مؤثر بر مهاجرت دانشجویان

Fig 2- Factors affecting student migration

آموزشی در کشورهای مقصد، یکی از انگیزه‌های قوی برای دانشجویان است. دانشگاه‌ها و مراکز علمی معتبر جهانی به دلیل رعایت استانداردهای بالای آموزشی، برنامه‌های درسی به‌روز و ارائه مدرک‌هایی با اعتبار بین‌المللی جذابیت بیشتری

عوامل آموزشی

عوامل آموزشی یکی از محرک‌های اصلی در تصمیم‌گیری برای مهاجرت، به‌ویژه در میان دانشجویان و افراد جویای تحصیلات عالی محسوب می‌شود. کیفیت بالای سیستم

پژوهشی بهتر در کشورهای دیگر صورت می‌گیرد. این عوامل می‌تواند شامل اعتبارات و تسهیلات پژوهشی، حمایت معنوی از پژوهشگران و امکانات و زیرساخت‌های پژوهشی باشد. دانشجویان به‌ویژه در مقاطع تحصیلات تکمیلی برای انجام پژوهش‌های خود نیازمند منابع مالی کافی هستند. نبود اعتبارات مالی مناسب یا محدودیت در دسترسی به بودجه‌های پژوهشی، یکی از عوامل مهمی است که پژوهشگران را به سمت کشورهای دیگر سوق می‌دهد. (Marcy, 2025) حمایت معنوی از پژوهشگران، شامل ایجاد محیطی برای رشد علمی و حرفه‌ای، عامل دیگری است که در مهاجرت دانشجویان نقش دارد. این حمایت می‌تواند از طریق سیاست‌های دولتی، قوانین حمایتی و فرهنگ دانشگاهی مثبت اعمال شود. (Toma et al., 2018) در برخی کشورها، عدم‌قردانی از پژوهشگران و نبود فرصت‌های شغلی مناسب پس از فارغ‌التحصیلی، انگیزه‌های مهاجرت را افزایش می‌دهد. یکی از مهم‌ترین عوامل در تصمیم دانشجویان برای مهاجرت، دسترسی به امکانات و زیرساخت‌های مدرن پژوهشی است. نبود آزمایشگاه‌های پیشرفته، دسترسی محدود به پایگاه‌های داده علمی و کمبود تجهیزات به‌روز می‌تواند انگیزه مهاجرت را تقویت کند.

عوامل فرهنگی

از مهم‌ترین نتایج به‌دست‌آمده در این تحقیق تأثیر عوامل فرهنگی بر تمایل، اقدام و گرایش به مهاجرت است و این نشان می‌دهد همان‌طور که گفته شد عوامل تأثیرگذار بر مهاجرت در طی زمان‌های متفاوت تغییر خواهد کرد و امروزه فرهنگ می‌تواند عامل مهمی در گرایش افراد به مهاجرت باشد. سبک زندگی به مجموعه‌ای از رفتارها، عادات، و الگوهای مصرف اشاره دارد که افراد در طول زندگی خود اتخاذ می‌کنند. این عامل می‌تواند به‌شدت بر تصمیم‌گیری برای مهاجرت تأثیر بگذارد. افرادی که به دنبال بهبود کیفیت زندگی خود هستند، ممکن است به کشورهای دیگر مهاجرت کنند تا از امکانات بهتر، خدمات بهداشتی، آموزشی و فرهنگی بهره‌مند شوند. همچنین، تغییر در سبک زندگی می‌تواند ناشی

برای دانشجویان دارند (Mustika et al., 2022). براساس مطالعات انجام‌شده، دانشجویانی که به کشورهای دارای سیستم‌های آموزشی پیشرفته مهاجرت می‌کنند، به دنبال بهره‌مندی از آموزش‌هایی با رویکردهای نوین و فرصت‌های بیشتر برای توسعه مهارت‌های تخصصی خود هستند (win et al., 2023). یکی دیگر از عوامل مهم در مهاجرت تحصیلی، حضور اساتید برجسته و متخصص در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی کشورهای مقصد است. اساتید با سابقه تحقیقاتی قوی و تجربه‌های بین‌المللی می‌توانند فرصت‌هایی مانند دسترسی به شبکه‌های علمی گسترده، همکاری در پروژه‌های تحقیقاتی بین‌المللی و استفاده از منابع علمی پیشرفته را برای دانشجویان فراهم کنند (Soysal et al., 2022). دسترسی به آزمایشگاه‌های پیشرفته، کتابخانه‌های دیجیتال و فیزیکی گسترده و استفاده از فناوری‌های نوین آموزشی، از دیگر عوامل جذابیت سیستم‌های آموزشی کشورهای مقصد است؛ برای مثال، بسیاری از دانشگاه‌های پیشرو در کشورهای توسعه‌یافته به دانشجویان امکان استفاده از آزمایشگاه‌هایی با تجهیزات پیشرفته و دسترسی به داده‌ها و مقالات علمی معتبر را می‌دهند. این امکانات به دانشجویان کمک می‌کند تا تحقیقات خود را در سطحی بهتر و با دقت بیشتر انجام دهند (Global Education Monitoring Report Team, 2022). امنیت تحصیلی شامل شرایطی است که دانشجویان در آن بدون دغدغه‌های جانبی مانند تبعیض، فشارهای سیاسی یا اجتماعی و عدم حمایت مالی بتوانند تحصیلات خود را ادامه دهند. کشورهای پیشرفته معمولاً از سیاست‌های حمایتی برای دانشجویان بین‌المللی بهره می‌برند؛ مانند ارائه بورسیه‌های تحصیلی و امکانات رفاهی (Dai, 2024) و حمایت‌های قانونی (Svyrydiuk, 2024). این موارد باعث می‌شود دانشجویان احساس امنیت بیشتری کنند و تمرکز بیشتری بر پیشرفت تحصیلی خود داشته باشند (Owens et al., 2011).

عوامل پژوهشی

مهاجرت دانشجویان در بسیاری از موارد به دلیل فرصت‌های

احساس کنند که حقوق آن‌ها در کشور میزبان حفظ می‌شود و به قوانین احترام گذاشته می‌شود، احتمال بیشتری دارد که در آنجا بمانند و با جامعه جدید خود پیوند عمیق‌تری برقرار کنند. در مقابل، عدم وجود قانون‌مداری و نابرابری در اجرای قوانین می‌تولند به ناامنی و بی‌اعتمادی در میان مهاجران منجر شود (Bürgelt et al., 2008).

عوامل اجتماعی

عوامل اجتماعی مؤثر بر مهاجرت دانشجویان موضوعی گسترده و پیچیده است که به تأثیر شرایط مختلف اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در کشور مبدأ و مقصد مرتبط می‌شود. یکی از عوامل کلیدی در مهاجرت دانشجویان، میزان آزادی‌های مدنی در کشور مبدأ است. دانشجویان اغلب به دنبال محیط‌هایی هستند که امکان ابراز عقاید، آزادی در انتخاب سبک زندگی و فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی را فراهم کند. در کشورهایی که آزادی بیان، آزادی تحصیل و امنیت اجتماعی محدود باشد، احتمال مهاجرت دانشجویان بیشتر می‌شود (Aryal et al., 2024). منزلت اجتماعی یا پرستیژ مرتبط با شغل و تحصیل یکی دیگر از عوامل مؤثر بر تصمیم مهاجرت است. بسیاری از دانشجویان احساس می‌کنند که دستیابی به مدرک از دانشگاه‌های معتبر بین‌المللی می‌تواند جایگاه اجتماعی آن‌ها را در جامعه افزایش دهد. این موضوع به ویژه در کشورهایی که سیستم آموزشی داخلی با چالش‌هایی مانند عدم اعتبار بین‌المللی روبه‌رو است، نمود بیشتری دارد (Dzwormu et al., 2016). عدالت اجتماعی شامل دسترسی برابر به منابع و فرصت‌ها است. کمبود عدالت اجتماعی در کشور مبدأ، از جمله تبعیض جنسیتی، قومیتی یا مذهبی می‌تواند یکی دیگر از عوامل مهاجرت دانشجویان باشد؛ برای مثال، در جوامعی که دسترسی به فرصت‌های تحصیلی و شغلی برای گروه‌های خاص محدود شده است، دانشجویان مستعد مهاجرت به کشورهایی هستند که نظام آموزشی و اجتماعی بر پایه برابری بیشتری بنا شده است (Carnicer, 2019).

از جست‌وجوی فرصت‌های شغلی بهتر، زندگی در محیط‌های سالم‌تر یا دسترسی به فرهنگ‌های مختلف باشد؛ در این راستا، مهاجران ممکن است به دنبال جوامع چندفرهنگی باشند که در آن‌ها بتوانند سبک زندگی مدنظر خود را دنبال کنند و از تنوع فرهنگی بهره‌مند شوند (Mukhamejanova & Konurbayeva, 2023). احترام به ارزش‌ها و نگرش‌های فرهنگی در کشور میزبان یکی از عوامل حیاتی در فرایند مهاجرت است. افرادی که احساس می‌کنند ارزش‌ها و نگرش‌هایشان در جامعه جدید محترم شمرده می‌شود، احتمال بیشتری دارد که به آن جامعه بپیوندند و در آنجا مستقر شوند. این احترام می‌تواند شامل پذیرش فرهنگ‌های مختلف، تسهیل در تعاملات اجتماعی و ایجاد فضاهای فرهنگی مشترک باشد. اگر کشور میزبان به تنوع فرهنگی احترام بگذارد و محیطی فراگیر ایجاد کند، مهاجران احساس راحتی بیشتری خواهند کرد و تمایل بیشتری به ماندن در آنجا خواهند داشت (Scuzzarelo, 2010). فعالیت‌های علمی و تحصیلی به‌عنوان یک عامل محرک برای مهاجرت شناخته می‌شوند. کشورهای مختلف فرصت‌های آموزشی و پژوهشی متفاوتی دارند و افرادی که به تحصیلات عالی و پژوهش اهمیت می‌دهند، ممکن است به کشورهایی مهاجرت کنند که امکانات بهتری برای پیشرفت علمی و تحقیقاتی فراهم می‌کنند. این امر به‌ویژه در رشته‌های علمی و فناوری‌های نوین صادق است، جایی که دسترسی به تجهیزات پیشرفته و همکاری با محققان برجسته می‌تواند به موفقیت‌های بزرگ‌تری منجر شود. همچنین، مهاجران علمی معمولاً به دنبال محیط‌هایی هستند که در آن‌ها بتوانند به راحتی ایده‌ها و نتایج تحقیقاتی خود را به اشتراک بگذارند (Fichtnerová & Vacková, 2021). قانون‌مداری و احترام به قوانین در کشور میزبان یکی از عوامل مهم در جذب مهاجران است. افرادی که به دنبال امنیت و ثبات هستند، معمولاً به کشورهایی مهاجرت می‌کنند که قوانین آنها شفاف و قابل احترام است. این امر می‌تواند به احساس تعلق و استقرار در جامعه جدید کمک کند. همچنین، اگر مهاجران

عوامل اقتصادی

تمایل افراد به مهاجرت، بیش از هر عامل دیگری تحت‌تأثیر زمینه‌ها و انگیزه‌های اقتصادی و شغلی است. این مهم را می‌توان در چارچوب تئوری دافعه‌ها و جاذبه‌های مهاجرت اورت لی و نظریه سرمایه انسانی این‌گونه تبیین کرد که از یک طرف، تنگناهای اشتغال و محدودیت‌های درآمد به‌عنوان دافعه‌های مبدأ مهاجرت و از طرف دیگر، فرصت‌های مناسب‌تر شغلی و درآمد به‌عنوان جاذبه‌های مقصد مهاجرت، مهم‌ترین نقش را در تمایل افراد به مهاجرت ایفا می‌کنند (فروتن، ۱۳۹۶؛ Urbański, 2022). در شرایطی که دانشجویان احساس کنند موانع مختلفی در یافتن شغل، حقوق کافی، تأمین نیازهای اولیه، بهبودی وضعیت معیشتی، زندگی مناسب آنها و دیگر وجوه زیست اقتصادی وجود دارد، تصمیم خواهند گرفت تا جایی را برای پوشش قراردادن آمال و ایدئال‌های خود بیابند و این یکی از فرایندهای اصلی پایه‌ریزی تصمیم به مهاجرت دانشجویان به خارج از کشور و شکل‌گیری مهاجرت نخبگان برای جامعه دانشگاهی است (Gutema et al., 2024). براساس مدل نظام جهانی والراشتاین (1974)، تفاوت در دستمزد و نابرابری میان کشورها در عرضه و تقاضای نیروی کار، دلیل اصلی مهاجرت و فرار مغزهاست؛ بنابراین، در صورتی که این شکاف میان کشورهای غنی و فقیر کاهش یابد، مهاجرت نیز کاهش می‌یابد. نخبه به‌عنوان بازیگری خردمند به محاسبه سود و زیان مهاجرت برای دستیابی به دستمزد بیشتر می‌پردازد. در صورتی که سود مهاجرت بر هزینه‌هایی که دارد مانند سختی‌هایی که مهاجر باید متحمل شود، مانند یادگیری زبان جدید و دیگر هزینه‌های روحی و روانی - فزونی داشته باشد، مهاجرت صورت می‌گیرد؛ بنابراین، هرچه هزینه‌های مهاجرت کمتر باشد، احتمال مهاجرت افزایش می‌یابد. این نظریه، مهاجرت را پاسخی فردی به عوامل دافعه در کشور محل اقامت و عوامل جاذبه در کشور مقصد می‌داند؛ بنابراین، مهاجرت تابعی از قانون عرضه و تقاضا است و به‌متابجه مکانیزمی در جهت بازتوزیع نیروی کار است؛ پس جریان جلیبه‌جایی نخبگان و

افراد ماهر، متأثر از عوامل جهانی و بین‌المللی و شرایط مناسب انگیزه‌های اقتصادی است که خلأها و نارسایی‌های محلی مهم‌ترین محرکی است که باعث می‌شود تا نخبگان تصمیم به مهاجرت را در سرلوحه خود قرار دهند. نارسایی‌هایی همچون عدم دستیابی به شغل مناسب، عدم رضایت شغلی، عدم تناسب دستمزد، مشکل مسکن، افزایش فاصله طبقاتی و تبعیض در استخدام، عدم تناسب میان تخصص و فرصت شغلی و درنهایت هزینه‌های زیاد زندگی نشان از عرضه نامتوازن با تقاضا است؛ بنابراین، به عقیده والراشتاین (1974) فرد در تلاش برای نیل به جایگاه مناسب معیشتی در نظام جهانی برمی‌آید و کشورهای مرکز که توان اقتصادی و رفاهی بیشتری دارند، به‌عنوان مقصد لیدئال برگزیده می‌شوند و تمایل به مهاجرت به سوی این کشورها افزایش می‌یابد.

عوامل سیاسی

تحلیل عوامل سیاسی نشان می‌دهد که محیط سیاسی و شرایط حکومتی کشورها، از جمله ساختار قانونی، ثبات سیاسی، آزادی‌های مدنی و شایسته‌سالاری نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری تصمیم به مهاجرت دارند. وجود ساختار قانونی منظم و شفاف در کشور مقصد، به‌ویژه در حوزه مهاجرت، یکی از عوامل کلیدی در تصمیم‌گیری مهاجران است. این امر شامل شفافیت در قوانین اقامت، اعطای ویزا، شرایط کار و تحصیل، و همچنین تضمین حقوق قانونی مهاجران می‌شود. زمانی که مهاجران اطمینان حاصل کنند که در کشور مقصد با فرایندهای قانونی و عادلانه روبه‌رو هستند، احتمالاً مهاجرت به آن کشور را ترجیح می‌دهند. به‌علاوه، ساختار قانونی منظم می‌تواند به‌طور مستقیم بر احساس امنیت و رفاه مهاجران تأثیر بگذارد (Damelang & Kosyakova, 2021). ثبات سیاسی یکی از عوامل حیاتی در جذب مهاجران است، به‌ویژه برای افرادی که از کشورهایی با بحران‌های سیاسی و اقتصادی فرار می‌کنند. کشورهایی که از ثبات سیاسی برخوردارند، معمولاً به دلیل ریسک کمتر درگیری‌های اجتماعی و اقتصادی و وضعیت باثبات در حکمرانی، جذابیت بیشتری برای مهاجرت

در کشورهای با سرکوب آزادی‌های علمی و سیاسی، از جمله محدودیت‌های پژوهشی و محدودیت‌های اطلاعاتی مشهود است. در کشورهای با محیط علمی آزاد و غیرمداخله‌گر، افراد بیشتر تمایل دارند تا فعالیت‌های علمی خود را ادامه دهند و مهاجرت کمتری دارند (خسروی و همکاران، ۱۳۹۸؛ González et al., 2022)

عوامل فردی

تحلیل‌های ارائه‌شده نشان می‌دهد که عوامل جمعیت‌شناختی و روان‌شناختی نقش مهمی در شکل‌گیری تمایل به مهاجرت دارند. به‌ویژه، وضعیت تأهل به‌عنوان یکی از این عوامل کلیدی تأثیر زیادی دارد؛ به‌طوری‌که مجردها به دلیل عدم وجود وابستگی‌های خانوادگی و اجتماعی پایدار، بیشتر از متأهلین به مهاجرت تمایل دارند (Gubhaju & De Jong, 2009). این موضوع را می‌توان از دو دیدگاه نظری بررسی کرد: اول، نظریه انسجام اجتماعی دورکیم^۱ (1897) که بیان می‌کند پیوندهای اجتماعی قوی‌تر، فرد را به جامعه بومی خود متعهدتر می‌کند و به‌ویژه در متأهلین و افراد مسن‌تر، حس احتیاط و اجتناب از ریسک را تقویت می‌کند؛ دوم، نظریه مهاجرتی اورت ل (1966) که بر اهمیت ویژگی‌های شخصیتی مانند ماجراجویی و ریسک‌پذیری در تصمیم‌گیری مهاجرت تأکید دارد؛ علاوه‌براین، تعلقات دینی نیز به‌عنوان عاملی مهم در تمایل به مهاجرت شناخته می‌شود. افرادی که به ارزش‌های دینی پایبندتر هستند، معمولاً وابستگی‌های خود را در جامعه مبدأ محکم‌تر احساس می‌کنند و کمتر تمایل به ترک آن دارند. درمقابل، افرادی که به ارزش‌های دینی اهمیت کمتری می‌دهند، احتمالاً وابستگی‌های فرهنگی و اجتماعی کمتری به محیط خود دارند و بنابراین آزادی بیشتری برای تصمیم به مهاجرت خواهند داشت (Neudörfer & Dresdner, 2014). عوامل دیگری مانند سن و مرحله زندگی نیز در این زمینه تأثیرگذارند. افراد جوان‌تر تنها از نظر روان‌شناختی تمایل

دارند. ثبات سیاسی به افزایش امنیت عمومی، توسعه زیرساخت‌ها و تضمین حقوق شهروندی منجر می‌شود که به‌نوبه خود افراد را به مهاجرت به آن کشور ترغیب می‌کند. کشورهای با نظام‌های سیاسی ناپایدار، معمولاً آمار بیشتری از مهاجرت دارند؛ زیرا افراد در جست‌وجوی امنیت و فرصت‌های بهتر برای زندگی به دنبال مقاصد پایدارتر هستند (Miraoui, 2024). آزادی بیان یکی از ویژگی‌های کلیدی کشورهای توسعه‌یافته است که در تصمیم‌گیری مهاجرت تأثیر زیادی دارد. در کشورهایی که آزادی‌های مدنی به‌ویژه آزادی بیان، مطبوعات و تجمعات در سطح بالایی تضمین شده است، افراد به‌ویژه نخبگان سیاسی و اجتماعی می‌توانند به راحتی در فضایی آزاد به فعالیت‌های خود بپردازند. در شرایطی که افراد احساس می‌کنند فضای اجتماعی و مدنی برای بروز توانایی‌ها و مشارکت آزادانه محدود است، احتمال گرایش آن‌ها به مهاجرت به کشورهایی افزایش می‌یابد که از آزادی‌های فردی و اجتماعی بیشتری برخوردارند. این آزادی‌ها به‌ویژه برای پژوهشگران، فعالان حقوق بشر و هنرمندان حیاتی است (Davenport, 2007). شایسته‌سالاری به معنای برقراری نظام‌های شفاف و عادلانه در انتخاب و ارتقای افراد در جامعه است که در کشورهای با حکمرانی خوب بیشتر دیده می‌شود. کشورهای با سیستم‌های شایسته‌سالاری قوی در جذب مهاجران ماهر و تحصیل‌کرده موفق‌تر هستند. این کشورها به افرادی که در جست‌وجوی فرصت‌های شغلی و تحصیلی بهتر هستند، امکان پیشرفت و شکوفایی می‌دهند؛ درحالی‌که مهاجران تمایل دارند به دلیل بی‌عدالتی‌ها و تبعیض‌های موجود در کشورهایی با فساد گسترده و عدم شایسته‌سالاری، از این کشورها مهاجرت کنند (Hedegaard, 2019). تأثیر سیاست‌ها بر محیط علمی و آکادمیک می‌تواند یکی از دلایل اصلی مهاجرت نخبگان باشد. زمانی که دولت‌ها در امور علمی دخالت می‌کنند و آزادی‌های آکادمیک را محدود می‌سازند، پژوهشگران و دانشمندان تمایل بیشتری به مهاجرت پیدا می‌کنند. این امر به‌ویژه

¹ Durkheim

به خارج از کشور را داشته‌اند، معمولاً با فرهنگ‌ها و جوامع دیگر آشنا می‌شوند و احساس راحتی و اطمینان بیشتری در مواجهه با تغییرات محیطی دارند. این تجربه می‌تواند ترس از ناشناخته‌ها و نگرانی‌های مربوط به تطبیق با محیط جدید را کاهش دهد و اعتمادبه‌نفس افراد را برای مهاجرت افزایش دهد. برعکس، افرادی که هرگز از کشور خود خارج نشده‌اند، ممکن است از زندگی در یک کشور دیگر احساس اضطراب بیشتری داشته باشند و تمایل کمتری به مهاجرت نشان دهند (Troyer, 2002).

بحث و نتیجه

پدیده مهاجرت دانشجویان و نخبگان علمی از کشور، نه تنها یک رخداد فردی یا اقتصادی است، بلکه در سطحی کلان‌تر، بازتابی از روابط میان ساختار نظام آموزش عالی، فرهنگ علمی، و فرصت‌های اجتماعی و اقتصادی در جامعه است. یافته‌های پژوهش نشان داد که مجموعه‌ای از عوامل آموزشی، پژوهشی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فردی در تصمیم به مهاجرت دانشجویان نقش دارد. مهاجرت دانشجویان نتیجه تعامل میان ساختارهای آموزشی، اقتصادی و نهادی و همچنین، ارزش‌ها، انتظارات و سرمایه‌های فردی دانشجویان است.

در سطح کلان می‌توان مهاجرت نخبگان را نشانه‌ای از بحران کارکردی در نظام آموزش عالی دانست (Nica, 2013). دانشگاه‌ها زمانی قادر به ایفای نقش توسعه‌ای خود هستند که میان کارکردهای آموزشی، پژوهشی و اجتماعی آن‌ها تعادل برقرار باشد؛ اما یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که بخشی از تمایل به مهاجرت از عدم توازن در این کارکردها ناشی می‌شود؛ یعنی درحالی‌که انتظار از دانشگاه‌ها تربیت نیروی انسانی متخصص برای توسعه ملی است، ساختارهای اقتصادی و نهادی جامعه توان جذب این نیروها را ندارند. این ناهماهنگی میان نظام آموزش و بازار کار یکی از مهم‌ترین محرک‌های ساختاری مهاجرت است (Cvetkoska et al., 2025). تمایل به تحصیل در دانشگاه‌های معتبر جهانی را می‌توان

بیشتری به تجربه‌های جدید و پذیرش چالش‌ها دارند، بلکه از نظر بیولوژیکی و اجتماعی نیز در موقعیتی هستند که می‌توانند سریع‌تر با تغییرات محیطی و فرهنگی سازگار شوند (Wicaksono et al., 2024). به‌علاوه، عوامل اقتصادی مانند دسترسی محدودتر به فرصت‌های شغلی در جامعه مبدأ و چشم‌انداز اقتصادی بهتر در کشورهای مقصد، به‌ویژه برای جوانان و مجردان، انگیزه‌های بیشتری برای مهاجرت ایجاد می‌کند (Siedlanowski, 2021). نقش تعلقات خانوادگی، جنسیت و سابقه سفر به خارج از کشور نیز به‌عنوان عوامل مؤثر در تصمیم به مهاجرت قلیل‌بررسی است. تعلقات خانوادگی یکی از ابعاد مهم انسجام اجتماعی به حساب می‌آید و میزان آن می‌تواند تأثیر زیادی بر تمایل به مهاجرت داشته باشد. افرادی که پیوندهای خانوادگی قوی دارند، از حمایت عاطفی و اجتماعی بیشتری برخوردارند که این امر می‌تواند وابستگی آن‌ها به محیط مبدأ را افزایش دهد و تمایل آن‌ها به ترک خانواده و محیط آشنا را کاهش دهد. درمقابل، افرادی که تعلقات خانوادگی ضعیف‌تری دارند یا از خانواده‌های جدانشده یا کم‌حمایت برخوردارند، ممکن است کمتر تحت تأثیر ملاحظات عاطفی قرار گیرند و با آزادی بیشتری به مهاجرت فکر کنند (Troyer, 2002). جنسیت نیز در الگوی مهاجرت نقش مهمی ایفا می‌کند. در بسیاری از جوامع، انتظارات فرهنگی و اجتماعی مرتبط با جنسیت می‌تواند بر تصمیم‌گیری افراد برای مهاجرت تأثیر بگذارد (Hoang, 2011). به‌طور معمول، مردان به دلیل نقش‌های سنتی مرتبط با تأمین معیشت و استقلال اجتماعی، تمایل بیشتری به مهاجرت دارند؛ با این حال، در سال‌های اخیر، افزایش مشارکت زنان در تحصیلات عالی و نیروی کار تمایل آن‌ها به مهاجرت، به‌ویژه در زمینه‌های تحصیلی و شغلی را نیز افزایش داده است (Suryaningsih et al., 2023)؛ با این وجود، ملاحظات امنیتی و محدودیت‌های فرهنگی ممکن است در برخی کشورها بر تصمیم‌گیری زنان برای مهاجرت تأثیر بگذارد. سابقه سفر به خارج از کشور نیز به‌عنوان یک عامل روان‌شناختی و تجربی در تصمیم به مهاجرت اهمیت دارد. افرادی که قبلاً تجربه سفر

سیاسی، شفافیت قانونی و احساس امنیت اجتماعی از منظر جامعه‌شناختی، شاخص‌های «اعتماد نهادی» محسوب می‌شوند. هرچه اعتماد به نهادهای آموزشی، علمی و حکومتی کاهش یابد، تمایل به خروج از این نهادها افزایش می‌یابد. در مقابل، تقویت شفافیت، شایسته‌سالاری و فرصت‌های برابر در ساختار سیاسی و دانشگاهی می‌تواند حس تعلق و ماندگاری نخبگان را افزایش دهد.

مهاجرت نخبگان و دانشجویان صرفاً پدیده‌ای اقتصادی یا فردی نیست، بلکه بازتابی از تعامل میان ساختارهای نهادی آموزش عالی، ارزش‌های فرهنگی، فرصت‌های اجتماعی و سرمایه انسانی است. کاهش این پدیده نیازمند اصلاح در سطوح ساختاری و فرهنگی دانشگاه‌هاست. دانشگاه‌ها باید از حالت صرفاً آموزشی خارج شده و به نهادهایی یادگیرنده و کارآفرین تبدیل شوند که در آن، رابطه‌ای دوسویه میان علم و جامعه برقرار باشد. همچنین، سیاست‌گذاران باید به جای تمرکز صرف بر جلوگیری از مهاجرت به سیاست‌های گردش نخبگان بیندیشند؛ به گونه‌ای که تعامل و بازگشت علمی نخبگان با کشور تسهیل شود و مهاجرت به فرصتی برای انتقال دانش، سرمایه و تجربه بدل گردد.

باتوجه به ابعاد گوناگون مهاجرت دانشجویان، ضروری است که سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران کشور با اتخاذ راهکارهای جامع و چندجانبه به کاهش این پدیده و بهره‌گیری از ظرفیت‌های علمی و تخصصی جوانان در داخل کشور پردازند. یکی از مهم‌ترین اقدامات، بهبود کیفیت نظام آموزشی و پژوهشی کشور است؛ به گونه‌ای که دانشگاه‌ها بتوانند به استانداردهای جهانی نزدیک‌تر شوند، امکانات پژوهشی پیشرفته‌تری در اختیار دانشجویان قرار گیرد و فرصت‌های علمی و تحقیقاتی جذاب‌تری برای آنان فراهم شود. همچنین، لازم است که نظام آموزشی با نیازهای بازار کار هماهنگ شده و مهارت‌های بازم برای اشتغال و کارآفرینی به‌صورت کاربردی‌تر آموزش داده شود تا فارغ‌التحصیلان بتوانند با اطمینان بیشتری به آینده شغلی خود در داخل کشور نگاه

تلاشی برای کسب یا بازتولید سرمایه فرهنگی دانست (Myers & Bhopal, 2021). در شرایطی که اعتبار مدارک داخلی در سطح بین‌المللی پایین‌تر تلقی می‌شود، مهاجرت تحصیلی به‌نوعی راهبرد اجتماعی برای دستیابی به منزلت و سرمایه نمادین بیشتر است؛ بدین معنا، تصمیم به مهاجرت فقط نتیجه فشار اقتصادی یا ضعف امکانات نیست، بلکه نوعی کنش معنادار برای ارتقای موقعیت فرهنگی و اجتماعی محسوب می‌شود. در بُعد فرهنگی، یافته‌ها نشان داد که سبک زندگی، ارزش‌های فرهنگی و جست‌وجوی کیفیت زندگی بهتر از عوامل مهم مهاجرت هستند. این موضوع را می‌توان ناشی از فرایند جهانی‌شدن و گسترش الگوهای فرهنگی جهانی دانست. مواجهه دانشجویان با رسانه‌های جهانی و شبکه‌های اجتماعی باعث شکل‌گیری انتظارات جدیدی از «زندگی خوب» و «پیشرفت» می‌شود که ممکن است با واقعیت‌های جامعه مبدأ در تعارض باشد؛ بدین ترتیب، مهاجرت نوعی واکنش فرهنگی به شکاف بین آرزوهای جهانی‌شده و امکانات محلی است. در حوزه اجتماعی، مسئله منزلت، عدالت و فرصت‌های برابر از عوامل تعیین‌کننده مهاجرت شناخته شد. زمانی که نظام اجتماعی نتواند مسیرهای مشروع و شفاف برای ارتقای منزلت علمی و اجتماعی فراهم کند، تحصیل‌کردگان تمایل می‌یابند از طریق مهاجرت به جوامعی منتقل شوند که در آن، شایسته‌سالاری و عدالت اجتماعی حاکم است؛ بنابراین، مهاجرت را می‌توان کنشی عقلانی برای جبران نابرابری‌های ساختاری در جامعه دانست. عوامل اقتصادی نیز، در تعامل با ساختارهای سیاسی و اجتماعی عمل می‌کنند. در شرایطی که شکاف اقتصادی میان کشورها افزایش می‌یابد، جریان نیروی انسانی از کشورهای پیرامونی به کشورهای مرکز تقویت می‌شود. در سطح خرد، مهاجرت تصمیمی عقلانی برای بهبود معیشت و بازده سرمایه انسانی است؛ اما در سطح کلان، بازتابی از نابرابری ساختاری در نظام جهانی تولید دانش و سرمایه است؛ درنهایت، عوامل سیاسی و فردی نیز نشان‌دهنده اهمیت زمینه‌های نهادی و ذهنی در مهاجرت هستند. ثبات

کنند.

علاوه بر این، بهبود وضعیت اقتصادی کشور، افزایش فرصت‌های شغلی پایدار، و ارائه حمایت‌های مالی و تسهیلات ویژه به نخبگان و فارغ‌التحصیلان می‌تواند از جمله راهکارهای مؤثر برای کاهش انگیزه مهاجرت باشد. دولت و بخش خصوصی می‌توانند با سرمایه‌گذاری در حوزه‌های دانش‌بنیان، کارآفرینی و ایجاد محیط‌های نوآورانه، شرایطی را فراهم کنند که دانشجویان و فارغ‌التحصیلان به‌جای خروج از کشور در داخل ایران به فعالیت علمی و اقتصادی بپردازند؛ همچنین، ایجاد محیطی پایدار از نظر اجتماعی و فرهنگی، ارتقای آزادی‌های فردی و اجتماعی، و افزایش امید به آینده از دیگر عواملی است که می‌تواند بر کاهش روند مهاجرت تأثیرگذار باشد. احساس امنیت شغلی، ثبات اقتصادی و سیاسی، و فراهم کردن بستری برای پیشرفت علمی و حرفه‌ای می‌تواند باعث شود که دانشجویان، کشور خود را به‌عنوان مکانی مناسب برای زندگی، تحصیل و پیشرفت تلقی کنند و تصمیم به ماندن بگیرند؛ بنابراین، مقابله با روند فزاینده مهاجرت دانشجویان نیازمند مجموعه‌ای از سیاست‌های منسجم و هماهنگ است که تمام ابعاد ذکر شده در پژوهش را در برگیرد. تنها از طریق ایجاد تغییرات اساسی در این حوزه‌ها و ارائه چشم‌اندازی روشن از آینده می‌توان از خروج سرمایه‌های انسانی جلوگیری کرده و از ظرفیت علمی دانشجویان برای توسعه پایدار کشور بهره‌برداری کرد.

منابع فارسی

اسماعیل‌زاده، ع. ا.، و ذاکر صالحی، غ. ر. (۱۳۹۳). بررسی مهاجرت نخبگان علمی در ایران. *مطالعات راهبردی ورزش و جوانان*، ۱۳(۲۶)، ۱۰۹-۱۳۰.
https://fasname.msy.gov.ir/article_49.html
 اسمعیلی، ن.، و محمودیان، ح. (۱۴۰۳). جهانی‌شدن و مهاجرت نخبگان: شناسایی و رتبه‌بندی عوامل مؤثر بر مهاجرت نخبگان ایرانی با رویکرد تحلیل سلسله‌مراتبی. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۹(۳۷)، ۳۷۵-۴۱۶.

<https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2026397.1343>

اکبری خنجی، ن. (۱۳۸۲). *نظام، مهاجرت و سازگاری (پژوهشی در مورد ایرانیان مقیم امارات عربی متحده)*. چاپ اول. نوید شیراز.
 بزرگ‌زاد، س.، کاظمی‌پور، ش.، و محسنی، ر. ع. (۱۳۹۸). نگرش نخبگان به عوامل اجتماعی، اقتصادی و علمی-پژوهشی در مبدأ و مقصد و تأثیر آن بر گرایش آنها به مهاجرت خارج از کشور. *نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران*، ۱۴(۲۸)، ۱۴۱-۱۶۹.

<https://doi.org/10.22034/jpai.2020.239441>

توکل، م.، و عرفان‌منش، ا. (۱۳۹۳). فراتحلیل کیفی مقالات علمی ناظر بر مسئله فرار مغزها در ایران. *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۱۵(۱)، ۴۵-۷۵.
<https://doi.org/10.22059/ijsp.2014.53754>
 جعفری، ا.، علم‌الهدی، ج.، و همایونی بخشایش، ن. (۱۳۹۸). الگوی اکتشافی گرایش دانشجویان ایرانی به تحصیل اشتغال در خارج از کشور. *نامه آموزش عالی*، ۱۲(۴۷)، ۱۵۹-۱۹۰.

https://journal.sanjesh.org/article_37145.html

جوادزاده، پ. (۱۳۹۴). علل اجتماعی مهاجرت نخبگان ایرانی به دانشگاه‌های آمریکا. *مدیریت فرهنگی*، ۹(۲۸)، ۹۵-۱۱۱.
<https://sid.ir/paper/199638/fa>

چم‌آسمانی، م.، نارنجی ثانی، ف.، میرکمالی، س. م.، و ذوالفقارزاده، م. م. (۱۴۰۳). واکاوی علل مهاجرت نخبگان دانشگاهی از منظر کارکردهای آموزش عالی در ایران: مرور نظام‌مند (۱۴۰۱-۱۳۸۱). *مدیریت و برنامه‌ریزی در نظام‌های آموزشی*، ۱۷(۱)، ۱۵۵-۱۸۴.

<https://doi.org/10.48308/mpes.2024.233384.1380>

حاجی، ح. (۱۳۸۵). *سیری در نظریه‌های مهاجرت*. راهبرد، ۱۴(۳)، ۳۵-۴۶.

https://rahbord.csr.ir/article_124211.html

حسینی، س. خ.، صبوری خسروشاهی، ح.، و معدنی، س. (۱۳۹۹). عوامل مؤثر بر گرایش نخبگان فرهنگی به مهاجرت به کشورهای توسعه‌یافته. *مطالعات توسعه اجتماعی ایران*، ۱۲(۴۷)، ۵۱-۶۲.

<https://sanad.iau.ir/fa/Journal/jisds/Article/820591>

- حسینی، س. خ.، صبوری خسروشاهی، ح.، و معدنی، س. (۱۴۰۰). تأثیر مؤلفه‌های اقتصادی و اجتماعی بر گرایش نخبگان فرهنگی در مهاجرت به کشورهای توسعه یافته. *تغییرات اجتماعی-فرهنگی*، ۱۸(۱)، ۴۰-۵۲. <https://doi.org/10.30495/jscc.2021.685097>
- حکیم‌زاده، ر.، طلائی، ا.، و جوانک، م. (۱۴۰۱). تأثیر عوامل آموزشی، اجتماعی و فرهنگی بر تمایل به مهاجرت از کشور در دانشجویان دانشگاه تهران. *پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی*، ۱۹(۳)، ۱۰-۸۱. https://journal.irphe.ac.ir/article_702820.html
- حیدری سورشجانی، ر.، و فلاحتی، ف. (۱۴۰۰). شناسایی عوامل مؤثر بر مهاجرت نخبگان با تأکید بر محیط کالبدی کشورهای مقصد (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه کاشان). *مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی*، ۱۱(۳۵)، ۱۶۳-۲۰۸. https://jresearch.sanjesh.org/article_249176.html
- خسروی، ا. ع.، خسروی، س.، منصوری بیدکانی، م.، و میر، س. (۱۳۹۸). مهاجرت نخبگان و رابطه آن با توسعه: فرصت‌ها و چالش‌ها برای سیاست‌گذاران. *راهبردهای آموزش در علوم پزشکی*، ۱۲(۶)، ۸-۱۸. <https://edcbmj.ir/article-1-2330-fa.html>
- درگاه آمار مهاجرتی ایران (دانا) (۱۴۰۱). *سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۱*. رصدخانه مهاجرت ایران. <https://imobs.ir/outlook/detail/>
- دیبا، ف.، قلی‌پور، آ.، و پورعزت، ع. ا. (۱۳۹۹). تحلیل آینده‌پژوهانه مهاجرت معکوس نخبگان دانشگاهی. *راهبرد*، ۲۹(۲)، ۱۱۳-۱۳۷. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.10283102.1399.29.2.5.5>
- رضوی الهاشم، ب. (۱۳۹۴). طراحی الگوی دوسویه مهاجرت نخبگان علمی (ضرورت پیشرفت در جاده‌ای دوطرفه). *مدیریت فرهنگی*، ۹(۳۰)، ۳۳-۴۳. <https://www.sid.ir/paper/199611/fa>
- روزبهنی، س.، امیرنژاد، س.، و عظیمی دلارستانی، ع. (۱۴۰۱). تدوین مدل عوامل مؤثر بر مهاجرت دانشجویان و دانش‌آموختگان علوم ورزشی به خارج از کشور.
- پژوهش در ورزش تربیتی، ۱۰(۲۸)، ۱۶۹-۱۹۸. <https://doi.org/10.22089/res.2021.11441.2168>
- سجادی، م. س. (۱۴۰۳). علل و تبعات مهاجرت نخبگان. *امنیت اقتصادی*، ۱۲(۲)، ۵۱-۶۶. https://es.tesrc.ac.ir/article_716326.html
- سهامی، س.، و فتحی، ک. (۱۳۹۷). عوامل اجتماعی-اقتصادی مؤثر بر گرایش به مهاجرت دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه شیراز. *پژوهش اجتماعی*، ۱۰(۳۹)، ۵۴-۸۷. <https://sanad.iau.ir/Journal/sr/Article/1111231>
- شریفی، ع.، و زارع‌شاه‌آبادی، ا. (۱۳۹۷). بررسی عوامل مؤثر بر گرایش روستاییان به مهاجرت شهری: مطالعه موردی بخش روستایی گاریزات استان یزد. *روستا و توسعه*، ۲۱(۲)، ۷۴-۵۵. <https://doi.org/10.30490/rvt.2018.77119>
- شعبانی، ف.، پرزاد، ر.، و امینی، ع. (۱۳۹۹). بررسی عوامل پژوهشی در مهاجرت نخبگان در ایران طی سال‌های ۱۳۶۸-۱۳۹۲. *علوم سیاسی*، ۱۶(۵۳)، ۵۷. <https://sanad.iau.ir/journal/psq/Article/680316?jid=680316>
- شهریاری‌پور، ر.، امین بیدختی، ع. ا.، محمدی‌فر، م. ع.، و کیانی، ک. (۱۳۹۶). تأثیر جو دانشگاه و نظام ارزشی بر گرایش دانشجویان به مهاجرت از کشور (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه سمنان). *مسائل اجتماعی ایران*، ۸(۲)، ۹۹-۱۲۰. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24766933.1396.8.2.5.5>
- صادقی جعفری، ج.، و شینی میرزاده، پ. (۱۴۰۲). بررسی تمایل به مهاجرت از ایران و عوامل مؤثر بر آن (مورد مطالعه: دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه اصفهان). *مطالعات اجتماعی ایران*، ۱۷(۲)، ۲۹-۵۶. <https://doi.org/10.22034/jss.2024.2004302.1778>
- صادقی، ر.، و ولدوند، ل. (۱۳۹۴). جنسیت و مهاجرت: تحلیل جامعه‌شناختی تفاوت‌های جنسیتی در مهاجرت‌های داخلی در ایران. *پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر*، ۴(۷)، ۷۸-۵۵. https://csr.basu.ac.ir/article_1561.html
- صادقی‌نژاد، م.، و مظلوم خراسانی، م. (۱۳۹۷). نگرش نخبگان علمی به آینده شغلی در ایران و تأثیر آن بر تمایل به

- سلاست، ۶(۱)، ۸۷-۸۱
<http://dx.doi.org/10.22034/6.1.11>
 ملکشاهی، ح.، واعظ، ن.، و تقی پور، ف. (۱۴۰۰). آسیب شناسی سیاست گذاری های جمهوری اسلامی ایران برای مهار مهاجرت نخبگان. *جامعه شناسی سیاسی ایران*، ۴(۴)، ۲۷۱-۲۹۰.
<https://doi.org/10.30510/psi.2022.313046.2571>
 موسوی راد، س. ح.، و قدسیان، ح. (۱۳۹۴). تحلیل مهاجرت نخبگان و تأثیر سیاست های بازدارنده با استفاده از پویایی های سیستم. *پژوهش های مدیریت راهبردی*، ۲۱(۵۹)، ۳۷-۶۳.
<https://sid.ir/paper/497104/fa>
 میرترابی، س.، و خاوری نژاد، س. (۱۳۹۳). علل مهاجرت نخبگان از ایران از منظر اقتصادی سیاسی بین الملل (با تأکید بر دهه ۱۳۸۰). *تحقیقات سیاسی و بین المللی*، ۶(۱۹)، ۱۹۹-۲۲۳.
<https://www.sid.ir/paper/172800/fa>
 نوبهار، ا.، و قربانی، ف. (۱۴۰۰). بررسی رابطه علیت فضایی بین مهاجرت، نابرابری درآمد و فقر در شهرستان های ایران. *پژوهش های رشد و توسعه اقتصادی*، ۱۱(۴۳)، ۸۳-۱۰۲.
<https://dor.isc.ac/dor/20/1001/1/22285954/1400/11/43/57>
 نیکویه، م.، شیروانی ناغانی، م.، درویشی سه تلانی، ف.، و بیات، ر. (۱۳۹۹). شناسایی و اولویت بندی عوامل چندمینه ای مؤثر بر روند فرار مغزها (تحلیل و پیش نگری موج چهارم این پدیده در ایران: از ۱۳۹۰ تا افق ۱۴۰۴). *مجلس و راهبرد*، ۲۷(۱۰۴)، ۱۲۷-۱۵۴.
<https://magiran.com/p2211161>
 ودادهیر، ا.، و اشراقی، س. (۱۳۹۸). گرایش به مهاجرت به خارج در جامعه پزشکی ایران: مطالعه ای کیفی. *پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی*، ۲۵(۲)، ۲۳-۴۲.
https://journal.irphe.ac.ir/article_702974.html
- مهاجرت. *توسعه اجتماعی*، ۱۲(۳)، ۲۸-۱.
<https://doi.org/10.22055/qjds.2018.13651>
 عسکری، م.، و کمالی، م. ش. (۱۳۸۹). *پیامدهای مهاجرت*. مصلی.
 فروتن، ی.، و شیخ، م. (۱۳۹۶). بررسی گرایش دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد به مهاجرت بین المللی. *جامعه شناسی نهادهای اجتماعی*، ۴(۱۰)، ۶۱-۷۹.
<https://doi.org/10.22080/ssi.2018.1735>
 فیروزی سوره، ر.، نجاتی حسینی، س. م.، موسوی، ی.، و امیرمظاهری، م. (۱۳۹۹). تحلیل اجتماعی تمایل به مهاجرت دانشگاهیان: مطالعه موردی دانشجویان تحصیلات تکمیلی واحد علوم و تحقیقات دانشگاه آزاد اسلامی تهران. *جامعه شناسی آموزش و پرورش*، ۶(۱)، ۱۳۲-۱۴۳.
<https://iase-jrn.ir/index.php/se/article/view/137>
 قمریان، ف.، فتاحی، س.، و نوابخش، م. (۱۳۹۸). بررسی پدیده مهاجرت از دیدگاه دانشجویان دولتی (شریف و علم و صنعت). *جامعه شناسی سیاسی ایران*، ۲(۴)، ۲۷۲۱-۲۷۳۷.
<https://doi.org/10.30510/psi.2022.370805.4136>
 کیانی، ک.، شهریاری پور، ر.، مرادی، ف.، و صدر، ح. (۱۳۹۷). مدل سازی ساختاری عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت دانشجویان نخبه از کشور (مطالعه موردی: دانشگاه سمنان). *نامه آموزش عالی*، ۱۱(۴۴)، ۱۲۱-۱۵۱.
https://journal.sanjesh.org/article_34153.html
 گیدنز، آ.، و ساتن، ف. (۱۳۹۵). *جامعه شناسی (هوشنگ نایی، مترجم؛ ج. ۲)*. نی.
 مقدس، ع. ا.، و شرفی، ز. (۱۳۸۸). بررسی عوامل برانگیزنده گرایش به مهاجرت های بین المللی جولنان ۳۰-۱۸ ساله شهرهای شیراز و ارسنجان. *جامعه شناسی ایران*، ۱۰(۱)، ۱۶۲-۱۹۰.
<https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351901.1388.10.1.6.8>
 ملک پور افشار، ر.، حق دوست، ع. ا.، دهنویه، ر.، شیخزاده، ر.، موسوی، س. م.، رضایی، پ.، سلجوقی، ر.، مکی، م.، و نوری حکمت، س. (۱۴۰۱). ریشه ها و راهکارهای مسئله مهاجرت نخبگان در ایران. *فرهنگ و ارتقاء*

References

- Akbari-Khenji, N. (2003). *System, Migration, and Adaptation: A Study of Iranians Residing in the United Arab Emirates* (1st ed.). Navid Shiraz Publications. [In Persian]
- Aryal, P., Karki, T. B., Mahat, D., & Neupane, D. (2024). Unravelling the Motivations behind

- Psychology and Public Media*, 71, 213-220. <https://doi.org/10.54254/2753-7048/2025.LC18883>
- Damelang, A., & Kosyakova, Y. (2021). To work or to study? Postmigration educational investments of adult refugees in Germany – Evidence from a choice experiment. *Research in Social Stratification and Mobility*, 73, 100610. <https://doi.org/10.1016/j.rssm.2021.100610>
- Davenport, C. (2007). State repression and the tyrannical peace. *Journal of Peace Research*, 44(4), 485-504. <https://doi.org/10.1177/0022343307078940>
- De Haas, H. (2010). The internal dynamics of migration processes: A theoretical inquiry. *Journal of ethnic and migration studies*, 36(10), 1587-1617. <http://dx.doi.org/10.1080/1369183X.2010.489361>
- De Haas, H. (2021). A theory of migration: The aspirations-capabilities framework. *Comparative Migration Studies*, 9(8). <https://doi.org/10.1186/s40878-020-00210-4>
- Diba, F., Gholipour, A., & Pourezat, A. A. (2020). A future-oriented analysis of academic reverse migration. *Strategy*, 29(2), 113-137. [In Persian]. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.10283102.1399.29.2.5.5>
- Dündar, H., & Kenyon, E. (2020). Migration and immigrants in social studies textbooks (Turkey and US Sample). *International Electronic Journal of Elementary Education*, 12(4), 359-370. <https://doi.org/10.26822/iejee.2020459465>
- Duru, I. U. (2021). Examination of the causes and consequences of international migration in Nigeria. *Asian Development Policy Review*, 9(4), 180-193. <https://doi.org/10.18488/journal.107.2021.94.180.193>
- Dzıwornu, M. G., Yakar, M., & Temurçin, K. (2016). Migration intentions of international students in Turkey: A case study of African students at Süleyman Demirel University. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (38), 227-250. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sufesosbil/issue/23719/252645>
- Esmaili, N., & Mahmoudian, H. (2024). Globalization and elite migration: Hierarchical analysis of factors influencing the migration of Iranian elites. *Journal of Population Association of Iran*, 19(37), 375-416. [In Persian] [10.22034/jpai.2024.2026397.1343](https://doi.org/10.22034/jpai.2024.2026397.1343)
- Esmaelzadeh, A. A., & Zaker-Salehi, G. R. (2015). A study on Iranian elite migration. *Strategic Studies on Youth and Sports*, 13(26), 109-130. [In Persian] https://faslname.msy.gov.ir/article_49.html
- Fichtnerová, E., & Vacková, J. (2021). Motives for the migration of scientific, research, and academic workers. *Problems and Perspectives in Management*, 19(1), 209. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19\(1\).2021.18](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.19(1).2021.18)
- Firouzi Soreh, R., Najati Hosseini, S. M., Mousavi, Y., & Amir Mazaheri, M. (2020). Social analysis of the tendency to migrate among academics: A case study of graduate students at the Islamic Azad University, Students' Academic Migrations in Nepal: A Mixed-methods Approach. *NPRC Journal of Multidisciplinary Research*, 1(1), 1-18. https://www.researchgate.net/publication/383306750_Unravelling_the_Motivations_behind_Students'_Academic_Migrations_in_Nepal_A_Mixed-methods_Approach
- Askari, M., & Kamali, M. S. (2010). *Consequences of Migration*. Mosalla Publications. [In Persian]
- Bozorgzad, S., Kazemipour, S., & Mohseni, R. A. (2019). Elite attitudes towards social, economic, and scientific factors at origin and destination and its effect on their tendency to emigrate abroad. *Journal of Population Association of Iran*, 14(28), 141-169. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/jpai.2020.239441>
- Bürgelt, P. T., Morgan, M., & Pernice, R. (2008). Staying or returning: Pre-migration influences on the migration process of German migrants to New Zealand. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 18(4), 282-298. <https://doi.org/10.1002/casp.924>
- Carling, J., & Collins, F. (2018). Aspiration, desire and drivers of migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 909-926. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384134>
- Carnicer, J. A. (2019). Transnational migration and educational opportunities: A case study of migration from Brazil to Germany. *London Review of Education*, 17(1), 14-25. <https://doi.org/10.18546/LRE.17.1.02>
- Castles, S., De Haas, H., & Miller, M. J. (2014). *The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World*. Guilford Press.
- Cattaneo, M., Malighetti, P., & Paleari, S. (2019). The Italian brain drain: Cream and milk. *Higher Education*, 77(4), 603-622. <https://doi.org/10.1007/s10734-018-0292-8>
- Cham Asemani, M., Narengi Thani, F., Mirkamali, S. M., & Zolfagharzadeh, M. M. (2024). Analyzing the reasons of the migration of academic elites from the perspective of the functions of Higher Education in Iran: Using a systematic review (2002-2022). *Journal of Management and Planning In Educational System*, 17(1), 155-184. [In Persian] <https://doi.org/10.48308/mpes.2024.233384.1380>
- Cvetkoska, V., Trpeski, P., Ivanovski, I., Peovski, F., İmrol, M. H., Babadoğan, B., Ecer, H., Görür, D. Z., Selvi, U., Hunde, A. B., Gameda, F. T., Dubi, Y. B., Melnyk, S., Lytvynchuk, A., & Tereshchenko, H. (2025). Comparative Analysis of Skill Shortages, Skill Mismatches, and the Threats of Migration in Labor Markets: A Sectoral Approach in North Macedonia, Türkiye, Ethiopia, and Ukraine. *Social Sciences*, 14(5), 294. <https://doi.org/10.3390/socsci14050294>
- Dai, H. (2024). Research on the impact of international student policies on students' choice and mobility of studying abroad. *Lecture Notes in Education*

- Identifying the factors affecting the migration of elites with emphasis on the physical environment of the destination countries (Case study: Graduate students of Kashan University). *Educational Measurement and Evaluation Studies*, 11(35), 163-208. [In Persian] https://jresearch.sanjesh.org/article_249176.html
- Hoang, L. A. (2011). Gender identity and agency in migration decision-making: Evidence from Vietnam. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37(9), 1441-1457. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2011.623618>
- Hosseini, S. K., Sabouri-Khosroshahi, H., & Madani, S. (2020). Factors affecting the tendency of cultural elites to migrate to developed countries. *Iranian Social Development Studies*, 12(47), 51-62. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/fa/Journal/jisds/Article/820591>
- Hosseini, S. K., Sabori Khosroshahi, H., & Maadani, S. (2021). The impact of economy and social variables on elites cultural tendency on migration to developed countries. *Journal of Socio-Cultural Changes*, 18(1), 40-52. [In Persian] <https://doi.org/10.30495/jssc.2021.685097>
- Iran Migration Statistics Portal (DAMA) (2022). *Iran Migration Yearbook 2022*. Iran Migration Observatory. [In Persian] <https://imobs.ir/outlook/detail/22>
- Jafari, E., Alamalhoda, J., & Homayouni -akhshayesh, N. (2019). An exploratory model for the propensity on the part of Iranian students to study and work abroad. *Higher Education Letter*, 12(47), 159-190. [In Persian] https://journal.sanjesh.org/article_37145.html?lang=en
- Javadzadeh, P. (2015). The social causes of elite Iranian migration to universities in the United States. *Cultural Management*, 9(28), 95-111. [In Persian] <https://sid.ir/paper/199638/en>
- karaduman, H. A., & Çoban, E. (2019). Brain drain in Turkey: An investigation on the leading motives of skilled migration. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6(7), 322-339 <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asead/issue/47889/605283>
- Karataş, A. (2023). Global migration governance: An analysis of Turkey based on migration governance indicators. In İ. Dursunoğlu (Ed.), *International Research in Social Human and Administrative Sciences*, X (pp. 47-90). Eğitim Yayınevi. <https://avesis.atauni.edu.tr/yayin/12f229bd-c16e-40f4-a2dc-110e8f8b798d/global-migration-governance-an-analysis-of-turkey-on-the-basis-of-migration-governance-indicators>
- Khosravi, A. A., Khosravi, S., Mansouri-Bidkani, M., & Mir, S. A. (2020). Elite migration and its relationship to development: Opportunities and challenges for policymakers. *Education Strategy in Medical Sciences*, 12(6), 8-18. [In Persian] <https://edcbmj.ir/article-1-2330-fa.html>
- Kiani, K., Shahryaripour, R., Moradi, F., & Sadr, H. Science and Research Branch, Tehran. *Sociology of Education*, 6(1), 132-143. 7 [In Persian] <https://iase-jrn.ir/index.php/se/article/view/13>
- Foroutan, Y., & Sheikh, M. (2018). Investigating the tendency of students at Ferdowsi University of Mashhad. *Journal of Sociology of Social Institutions*, 4(10), 61-79. [In Persian] <https://doi.org/10.22080/ssi.2018.1735>
- Ghamarian, F., Fathi, S., & Navabakhsh, M. (2020). Investigating the migration phenomenon from the perspective of government students (Sharif and Science and Technology). *Political Sociology of Iran*, 2(4), 2721-2737. [In Persian] <https://doi.org/10.30510/psi.2022.370805.4136>
- Giddens, A., & Sutton, P. (2016). *Sociology* (H. Naeibi, Trans.; Vol. 2). Ney Publishing. [In Persian]
- Global Education Monitoring Report Team (2022). *Global Education Monitoring Report 2022: Gender Report, Deepening the Debate on those still Left Behind*. UNESCO Digital Library. <https://doi.org/10.54676/RCZB6329>
- González, A. L., Martín, J. A. C., & García, C. F. (2022). Academic migration from scientist networks in the global environment: A case study. In *Handbook of Research on Promoting Global Citizenship Education* (pp. 267-291). Scientific Publishing. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-9542-8.ch016>
- Gubhaju, B., & De Jong, G. F. (2009). Individual versus household migration decision rules: Gender and marital status differences in intentions to migrate in South Africa. *International Migration*, 47(1), 31-61. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2435.2008.00496.x>
- Gutema, D. M., Pant, S., & Nikou, S. (2024). Exploring key themes and trends in international student mobility research -A systematic literature review. *Journal of Applied Research in Higher Education*, 16(3), 843-861. <https://doi.org/10.1108/JARHE-05-2023-0195>
- Haji-Hosseini, H. (2006). A review of migration theories. *Strategy*, 14(3), 35-46. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.10283102.1385.14.3.1.2>
- Hakimzadeh, R., Talae, E., & Javanak, M. (2023). The impact of educational, social and cultural factors on tendency to immigration among Students in Tehran University. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 19(3), 81-102. [In Persian] https://journal.irphe.ac.ir/article_702820.html
- Harris, J. R., & Todaro, M. P. (1970). Migration, unemployment, and development: A two-sector analysis. *The American Economic Review*, 60(1), 126-142. <https://www.jstor.org/stable/1807860>
- Hedegaard, T. F. (2019). Migration and meritocracy: Support for the idea that hard work will get you ahead in society among nine migrant groups in Denmark, the Netherlands, and Germany. *Nordic Journal of Migration Research*, 9(1), 1-18. <https://www.jstor.org/stable/48711372?seq=1>
- Heidary Soureshjani, R., & Falahaty, F. (2021).

- Persian] <https://www.sid.ir/paper/172800/fa>
- Mtiraoui, A. (2024). Interaction between migration and economic growth through unemployment in the context of political instability in the MENA Region. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 14(1), 204. <https://doi.org/10.32479/ijefi.15419>
- Mukhamejanova, D., & Konurbayeva, Z. (2023). Diaspora engagement and return migration for educational purposes in Estonia and Kazakhstan. *International Journal of Comparative Education and Development*, 25(2), 123-135. <https://doi.org/10.1108/IJCED-07-2022-0055>
- Mustika, M. D. S., Remi, S. S., Fahmi, M., & Setiawan, M. (2022). Analysis of educational migration decision in Indonesia. *Journal of Educational and Social Research*, 12(6), 226-235. <https://doi.org/10.36941/jesr-2022-0158>
- Myers, M., & Bhopal, K. (2021). Cosmopolitan Brands: Graduate students navigating the social space of elite global universities. *British Journal of Sociology of Education*, 42(5-6), 701-716. <https://doi.org/10.1080/01425692.2021.1941763>
- Neudörfer, P., & Dresdner, J. (2014). Does religious affiliation affect migration?. *Papers in Regional Science*, 93(3), 577-595. <https://doi.org/10.1111/pirs.12016>
- Nghia, T. L. H. (2019). Motivations for studying abroad and immigration intentions: The case of Vietnamese students. *Journal of International Students*, 9(3), 758-776. <https://doi.org/10.32674/jis.v0i0.731>
- Nica, E. (2013). The causal impact of brain drain migration on economic development. *Contemporary Readings in Law and Social Justice*, 5(1), 94-99. https://www.researchgate.net/publication/289204017_The_causal_impact_of_brain_drain_migration_on_economic_development
- Nikooye, M., Shirvani-Naghani, M., Darvishi, F., & Bayat, R. (2020). Identifying and prioritizing the multi-dimensional factors affecting the process of brain drain (Analyzing and predicting the fourth wave of this phenomenon in Iran: From 2011 to 2025). *Majlis and Rahbord*, 27(104), 127-154. [In Persian] <https://magiran.com/p2211161>
- Nobahar, E., & Ghorbani, F. (2021). Spatial causality between migration, income inequality and poverty in Iranian Cities. *Economic Growth and Development Research*, 11(43), 83-102. [In Persian] <https://doi.org/10.30473/egdr.2020.49894.5529>
- Owens, D. L., Srivastava, P., & Feerasta, A. (2011). Viewing international students as state stimulus potential: Current perceptions and future possibilities. *Journal of Marketing for Higher Education*, 21(2), 157-179. <https://doi.org/10.1080/08841241.2011.623730>
- Piore, M. J. (1979). *Birds of passage. Migrant Labor and Industrial Societies*. Cambridge University
- (2019). Structural modeling of the factors affecting elite students' immigration tendency (Case Study: Semnan University). *Higher Education Letter*, 11(44), 121-151. [In Persian] https://journal.sanjesh.org/article_34153.html
- Kyvliuk, O. & Svyrydenko, D. (2017). Academic mobility as a "brain drain" phenomenon of modern higher education. *Studia Warmińskie*, 54, 361-371. <https://doi.org/10.31648/sw.77>
- Leblang, D., & Peters, M. E. (2022). Immigration and globalization (and deglobalization). *Annual Review of Political Science*, 25(1), 377-399. <https://doi.org/10.1146/annurev-polisci-051120-105059>
- Malekpour-Afshar, R., Haghdoost, A. A., Dehnavieh, R., Sheikhzadeh, R., Mousavi, S. M., Rezaei, P., Saljuqi, R., Makki, M., & Nouri-Hekmat, S. (2022). Causes and solutions of the brain drain in Iran. *Iranian Journal of Culture and Health Promotion*, 6(1), 81-87. [In Persian] <http://dx.doi.org/10.22034/6.1.11>
- Malekshahi, H., Vaez, N., & Taghipour, F. (2022). Pathology of the policies of the Islamic Republic of Iran to control the migration of elites. *Political Sociology of Iran*, 4(4), 271-290. [In Persian] <https://doi.org/10.30510/psi.2022.313046.2571>
- Marcy, J. (2025). The impacts of a US government scholarship program on African student mobility. In *Higher Education and Student Mobilities from the Global South* (pp. 36-56). <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003042747-3/impacts-us-government-scholarship-program-african-student-mobility-jennifer-marcy?context=ubx&refId=2be4c59f-df3d-4c6e-af64-a34d185b2ab5>
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., & Taylor, J. E. (1993). Theories of international migration: A review and appraisal. *Population and Development Review*, 19(3), 431-466. <https://doi.org/10.2307/2938462>
- Mihi-Ramirez, A., & Kumpikaite, V. (2014). Economic reasons for migration from the point of view of students. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 109, 522-526. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.12.500>
- Mirtorabi, S., & Khavarinejad, S. (2014). A study of the causes of emigration of elite from Iran from the international political economy view. *Political International Researches*, 6(19), 199-223. [In Persian] <https://www.sid.ir/paper/172800/fa>
- Moghadas, A., & Sharafy, F. (2009). Investigation of stimulation of tendency to international migration of Iranian youths. *Iranian Journal of Sociology*, 10(1), 162-190. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351901.1388.10.1.6.8>
- Mosavirad, S. H., & Ghodsian, H. (2016). Analyzing the elites emigration and the impacts of preventive policies by using system dynamics. *Strategic Management Researches*, 21(59), 37-63. [In

- Investigating research factors in elite migration in Iran during the years 1989-2019. *Political Science*, 16(53), 57-78. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/journal/psq/Article/680316?jid=680316>
- Shahriyaripour, R., Amin Bidakhti, A. A., Mohammadifar, M. A., & Kiani, K. (2016). The impact of university atmosphere and value system on students' tendency to migration from Iran: The Study of Semnan University Students. *Social Problems of Iran*, 8(2), 99-120. [In Persian] <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24766933.1396.8.2.5.5>
- Sharifi, A., & Zare Shahababadi, A. (2018). Investigation of factors affecting the rural people's tendency to urban migration: A case study of Garizat Rural District in Yazd Province of Iran. *Village and Development*, 21(2), 55-74. [In Persian] <https://doi.org/10.30490/rvt.2018.77119>
- Siedlanowski, P. (2021). Emigration to the Kingdom of the Netherlands is perceived as a perceived opportunity by young people. *Economic and Regional Studies/Studia Ekonomiczne i Regionalne*, 14(2), 220-238. <https://doi.org/10.2478/ers-2021-0015>
- Simpson, N. B. (2022). Demographic and economic determinants of migration. *IZA World of Labor*, 373. <https://wol.iza.org/articles/demographic-and-economic-determinants-of-migration/long>
- Soysal, Y. N., Baltaru, R. D., & Cebolla-Boado, H. (2022). Meritocracy or reputation? The role of rankings in the sorting of international students across universities. *Globalisation, Societies and Education*, 22(2), 252-263. <https://doi.org/10.1080/14767724.2022.2070131>
- Suryaningsih, N. S. A., Fedryansyah, M., & Sugandi, Y. S. (2023). Employment Opportunities and Social Networks of Indonesian Women Migrant Workers at the Border. *Journal of Law and Sustainable Development*, 11(2), e403. <https://doi.org/10.55908/sdgs.v11i2.403>
- Svyrydiuk, O. (2024). Legal framework of social and pedagogical support for international students in the UK Higher Education System. *Collection of Scientific Papers of Uman State Pedagogical University*, (2), 118-128. <https://www.researchgate.net/publication/381562185>
- Tagliacozzo, S., Pisacane, L., & Kilkey, M. (2024). A system-thinking approach for migration studies: An introduction. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 50(5), 1099-1117. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2023.2279708>
- Tavakol, M., & Erfanmanesh, I. (2014). Qualitative meta-analysis of scientific articles concerning the brain drain issue in Iran. *Journal of Social Problems of Iran*, 5(1), 45-75. [In Persian] <https://doi.org/10.22059/ijsp.2014.53754>
- Todaro, M. P. (1969). A model of labor migration and urban unemployment in less developed countries. *The American Economic Review*, 59(1), Press.
- Plopeanu, A. P., Homocianu, D., Mihăilă, A. A., Crișan, E. L., Bodea, G., Bratu, R. D., & Airinei, D. (2018). Exploring the influence of personal motivations, beliefs, and attitudes on students' post-graduation migration Intentions: Evidence from Three Major Romanian Universities. *Applied Sciences*, 8(11), 2121. <https://doi.org/10.3390/app8112121>
- Razavi Alehashem, B. (2016). To present a two way model for scientific elites brain drain. *Journal of Cultural management*, 9(30), 33-43. [In Persian] <https://sid.ir/paper/199611/en>
- Rozbahani, S., Amirnejad, S., & Azimi Delarestaghi, A. (2022). Developing model of the affective factors on immigration of sport sciences students and graduated to abroad. *Research on Educational Sport*, 10(28), 169-198. [In Persian] <https://doi.org/10.22089/res.2021.11441.2168>
- Sadeghi Jafari, J., & Sheyni Mirzadeh, P. (2023). Investigating the contributing factors to emigration intention from Iran among postgraduate students at University of Isfahan. *Journal of Iranian Social Studies*, 17(2), 56-29. [In Persian] <https://doi.org/10.22034/jss.2024.2004302.1778>
- Sadeghi, R., & valadvand, L. (2015). Gender and migration: A sociological analysis of gender differentials in internal migration in Iran. *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 4(7), 55-78. [In Persian] https://csr.basu.ac.ir/article_1561.html
- Sadeghinezhad, M., & Mazloum-Khorasani, M. (2018). Scientific elites' attitude to future career in Iran and its effect on tendency to migration. *Social Development*, 12(3), 1-28. [In Persian] <https://doi.org/10.22055/qjss.2018.13651>
- Sahami, S., & Fathi, K. (2018). Socio-economic factors affecting the tendency to migration among master's students at Shiraz University. *Social Research*, 10(39), 54-87. [In Persian] <https://sanad.iau.ir/Journal/sr/Article/1111231>
- Sajjadi, M. S. (2023). Causes and consequences of elite migration. *Economic Security*, 12(2), 51-66. [In Persian] https://es.tesrc.ac.ir/article_716326.html
- Sandelowski, M., & Barroso, J. (2007). *Handbook for Synthesizing Qualitative Research*. Springer
- Scholten, P., Pisarevskaya, A., & Levy, N. (2022). An introduction to migration studies: The rise and coming of age of a research field. In P. Scholten (Ed.), *Introduction to Migration Studies: An Interactive Guide to the Literatures on Migration and Diversity* (pp. 3-24). Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-92377-8_1
- Scuzzarello, S. (2010). *Caring Multiculturalism: Local Immigrant Policies and Narratives of Integration in Malmö, Birmingham, and Bologna* [Doctoral dissertation, Lund University]. <https://lup.lub.lu.se/search/publication/3908a528-4a05-40a8-9b46-f14df3c80a8b>
- Shabani, F., Parizad, R., & Amini, A. R. (2019).

- within the capitalist world economy. *African Studies Review*, 17(1), 1-26. <https://doi.org/10.2307/523574>
- Walsh, D., & Downe, S. (2005). Meta-synthesis method for qualitative research: A literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 50(2), 204–211. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2648.2005.03380.x>
- Wicaksono, A. F., Fauzi, M. N., Musyarofah, S., & Yaumi, S. (2024, November). Factors influencing the decision of Indonesians to work in Malaysia. In *4th International Conference of Business and Social Sciences* (pp. 1098-1103). <https://doi.org/10.24034/icobuss.v4i1.594>
- Win, K., Pismennaya, E. E., Ryazantsev, S. V., & Moiseeva, E. M. (2023). Trends in educational migration of youth People from Myanmar abroad. *DEMIS. Demographic Studies*, 3(3), 111-130. <https://doi.org/10.19181/demis.2023.3.3.8>
- World Bank Report. (2021). *The Role of Human Capital in Economic Development*. World Bank Publications.
- 138-148. <https://www.jstor.org/stable/1811100>
- Toma, S., & Villares-Varela, M. (2018). The role of migration policies in the attraction and retention of international talent: The case of indian researchers. *Sociology*, 53(1), 52-68. <https://doi.org/10.1177/0038038517750540>
- Troyer, J. L. (2002). Decomposing the effect of marital status on migration. *Applied Economics Letters*, 9(10), 641-644. <https://doi.org/10.1080/13504850210124202>
- Urbański, M. (2022). Comparing push and pull factors affecting migration. *Economies*, 10(1), 21. <https://doi.org/10.3390/economies10010021>
- Vedadhir, A., & Eshraghi, S. (2023). Attitude toward migrate abroad in Iranian medical community: A qualitative study. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 25(2), 23-42. [In Persian] https://journal.irphe.ac.ir/article_702974.html
- Wallerstein, I. (1974). Dependence in an interdependent world: The limited possibilities of transformation